

Föreningen för Västgötalitteratur

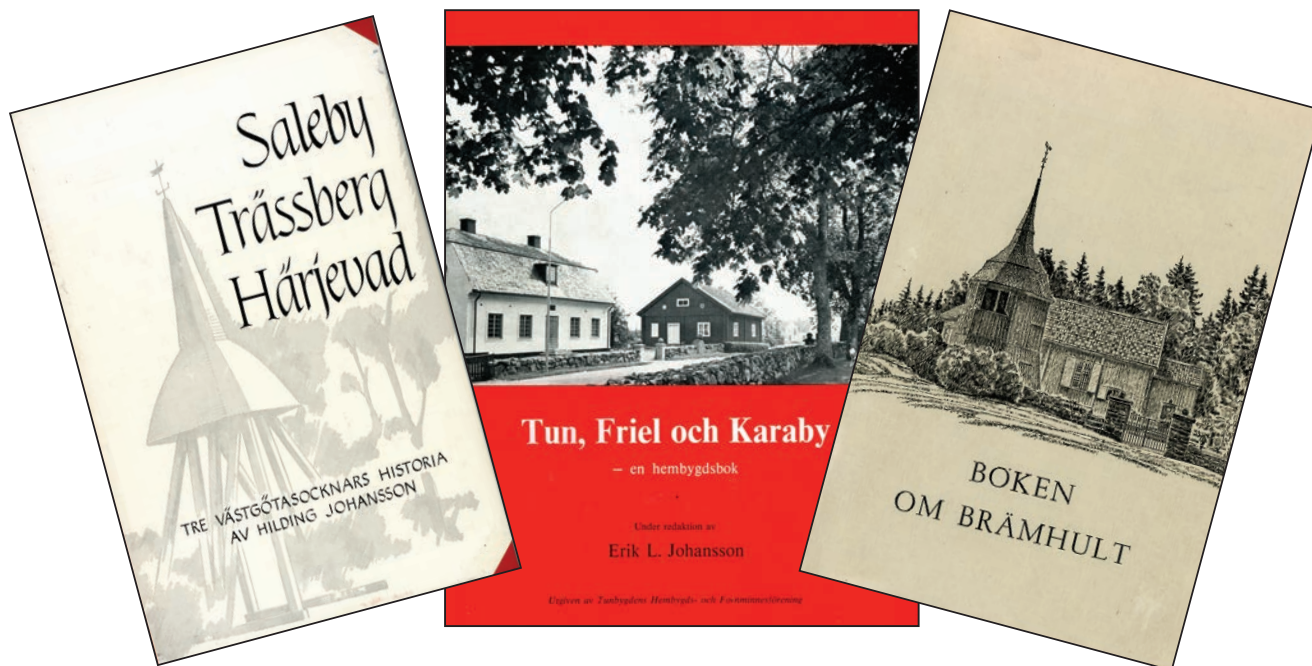
Meddelande

År 2021

NR 1

2021-02-20

Sockenböcker

I Västergötland finns en rik flora av sockenböcker. Antalet ökas varje år. Innehållet idag är lite annorlunda i jämförelse med vad som kom ut på 50-talet då en stor mängd sockenböcker producerades. Idag ligger tyngden mer på inventeringar av torp och fastigheter. Sockenbokskrivandet är högst aktuellt. Se sid. 8.

Kommunsammanslagningarna på 1950- och 60-talet resulterade i att många socknar fick sin beskrivning. De följer oftast ett gemensamt mönster. Socknens läge, historia, handel, kommunikationer, kyrka och prästerskap, samt händelser som påverkat socknen är sådant som beskrivs. Somliga är tryckta i 5-600 exemplar, andra i betydligt mindre upplaga. Riktigt sällsynta sockenböcker är de om Öttum och Edsvära, båda tryckta 1958 och i några hundra exemplar. Även Fyrunga (1959), trycktes i en liten upplaga.

Idag kan man utan överdrift säga att de allra flesta västgötska orter har fått sin beskrivning. Författarna är i regel från orten och kärleken till födelse- eller uppväxtplatsen resulterar i forskning som presenteras i en sockenbok. Det finns undantag. Docenten Hilding Johansson är utan tvekan den som skrivit flest sockenböcker. Totalt åtta stycken redovisas i Libris sökbas. Alla böckerna är skrivna efter samma mall.

Klassiska sockenskildringar med en enda författare är Erik

L. Johanssons över socknarna *Flo, Sal och Ås* (1956), *Vänersnäs* (1959), *Särestadsbygden* (1966) och *Tun, Friel och Karaby* (1972). Här möter läsaren välskrivna texter som det är en fröjd att läsa. Författarens gedigna forskning om bygderna blir även den en god grund att ha med i läsbagaget.

En annan sockenbok med hög kvalitet är *Finnerödja. En socken i Västergötland*. Den skrevs 1944 av Sixten Rönnow. Det är också den som blivit högst betald vid bokauktioner.

Självfallet är arbetet med att beskriva en socken äldre än att hänvisa till den strida flod av beskrivningar som kom vid kommunsammanslagningarna på 1950- och 60-talet. Vi får faktiskt flytta oss många hundra år tillbaka för att hitta de första.

Den första topografiska beskrivningen är från 1699 och författad av Bengt Österplan från Österplana och avhandlingen har namnet *Diss. acad. de Kinna-Kulle*. Efter denna kom ytterligare 22 topografiska beskrivningar och avhandlingar över orter i Västergötland fram till 1806. Den första stadsbeskrivningen är *Boërosia, Urbs, per Regna Septentrionis, mercatura nobilis. Then uti the Nordiska Riken, för sin köp-handel, wälbekante Boeråas Stad* från 1719. Men redan 1714 hade Harald Ullenius utgivit sin beskrivning över Västergötlands elva städer vilket var ett samlingsverk och kortfattad beskrev städerna.

De sockenböcker som idag ser dagens ljus kan därmed sägas stå i en lång tradition av litteratur som berättar om hembygden.

Föreningen för Västgötalitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 070-74 26 518
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: soask54@gmail.com
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Skara. 070-550 00 98
jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@icloud.com

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 070-742 65 18
soask54@gmail.com

Anne Andersson, Vårgårda, 0322-62 47 13
anne.andersson@telia.com

Peter Johansson, Vänersborg. 070-544 75 39
peter.f.johansson@vgregion.se

Thomas Johansson, Tranemo. 070-531 18 03
tranan@antikvariattranan.se

Niklas Krantz, Göteborg. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Anna Lokrantz, Lidköping. 0735-69 50 81
anna@lokrantz-kulturmiljo.se

Christina Ström, Skarstad. 0739-60 92 05
vatteljuset@telia.com

Årsavgift 2021: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Maria Alexandersson, Vänersborg
Karin Andersson, Horla
Andreas Gunnarsson, Göteborg
Sören Gustavsson, Källandsö
Håkan & Ewa Johansson, Vänersborg
Eva A. Larsson, Alingsås
Nils-Erik Nilsson, Skara
Elisabeth Ohlsson, Skara
Olof Persson, Saleby
Ulf Svensson, Norrköping

Västgötalitteratur på Facebook

Många har anslutit sig som "vän" till Västgötalitteraturs
Facebooksida. Just nu har vi 616 som gillar sidan!
Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i
rutan, så kommer vår facebook sida fram.
Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även
göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta
fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

Hyringa och Längnum i ny bok

Gårdar och Hus i Hyringa och Längnum

Framtagen av
Hyringa-Längnums Hembygdsförening

Redan på 1990-talet påbörjades en torpinventering kring
dessa båda socknar i Grästorps kommun. Det hela utvecklades
senare till att omfatta även alla gårdar. Projektet växte således,
och i dagarna presenterades resultatet: En bok i stort format
omfattande hela 335 sidor! Det är den första boken om dessa
båda socknar.

Hembygdsföreningen ligger bakom och den tryckta upplag-
an uppgår till 350 exemplar.

Lite annorlunda har man arbetat, mot de många gånger så
enformiga och ibland tråkiga torpinventeringarna. Man har
grävt i mängder av källor. Kyrkoböckerna förstås, mantalsläng-
der och domböcker m.m. Men man har även engagerat invå-
narna i bygden. Vid flera träffar har dessa fått lämna muntliga
berättelser, samt lämnat mängder av äldre och yngre foton av
vilka många nu publicerats. Därför är bilderna både svartvita
och i färg.

Det som kanske imponerar mest på mig är de omfattande
uppgifterna om nuvarande och tidigare ägare. Man kan i viss
mån säga att boken är en modern utgåva av Svenska Gods och
Gårdar som utkom i början av 1940-talet. Med den skillnaden
att nu är gårdarnas historik gällande ägare och brukare i vissa
fall ända från 1700-talet fram tills nu. Gods och gårdar angav
på sin tid mest uppgifter om den familj som fanns på respek-
tive gård runt 1940.

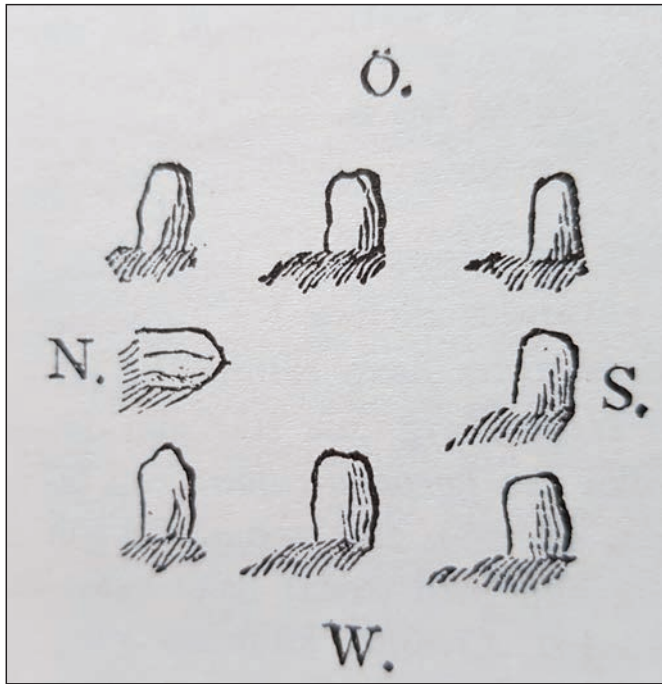
En mer komplett redovisning på detta sätt har jag tidigare
inte sett någon genomföra.

Ett berömvärt arbete av hembygdsföreningen under ledning
av Rune Hyrefeldt.

Beställes från: rune.hyrefeldt@gmail.com

Sven-Olof Ask

Ättestupor och en 275-årig västgötaresa

Domarringen vid Hästevadet i Västra Tunhem ur Pehr Kalms "Wästgöta och Bahusländska Resa" 1746. De resta stenarna har givits en betydligt modestare form och storlek än i den tidigare resenären Erik Dahlberghs illustration ett 50-tal år tidigare.

I år kan vi uppmärksamma 275-årsminnet av en av de främsta milstolparna i den västgötska vetenskapshistorien – Carl von Linnés "Wästgötaresa". Det var under några sommarveckor 1746 som Carl von Linné, eller Carl Linnaeus som han då hette, genomförde sin landskapsresa genom Västergötland, en resa som även innefattade delar av landskapen Bohuslän, Dalsland och Värmland. I företalet till den resebeskrivning, "Wästgöta-Resa", vilken utgavs året därpå uttryckte Linné vad som först tyckes vara en besvikelse över resans resultat; "Mången lärar vänta uti denna resa ganska sällsamma ting; men jag måste tillstå, att jag på hela vägen ej något annat sett, än några stenar, örter och djur, dem jag upptecknat, där jag dem igenfunnit." Dock fortsatte resenären; "Jag har frågat levande och döda, som anställt vidlöftiga resor omkring hela jordklotet, vad märkliga saker de sett uti fjärran länder; men alla hava instämt, att de icke heller sett annat än stenar, växter och djur, dem invånarena, där som här använda till sin nödtorft och uppehälle, så att jag säkert tror, och kan förvisso utgåva, att Skaparen intet annat förlänt människorna, utom elementerne, och torde vara nog tillräckeligt, allaenast man väl visste, att rätt bruka det man ägde". Det var just detta som var resans syfte, att inventera landets tillgångar för att rätt bruka dem till bästa ekonomiska tillväxt och landets gagn.

En inte oviktig del när det gällde att stärka landet var också att dokumentera dess kulturhistoria, något man insett redan på 15-1600-talen då storslagna historieber beskrivningar blev till en viktig del i skapandet av den svenska stormakten. En fantasifull men storslagen historia skrevs för det land som inte endast skulle vara en militär och politisk stormakt utan dessutom en historisk sådan. Några av de "stenar" Linné såg och beskrev under sin västgötaresa bar inte i första hand naturvetenskapliga värden utan mer tydliga kopplingar till den svenska stormakts tidens historieskrivning.

Den 22 juli lämnade Linné, i hållande regn, Flo med målet Vänersborg. Resan gick genom dalgången mellan Halle- och Hunneberg. När han nådde fram till Hästevadet blickade

Linné upp mot de lodräta bergstupen på högra sidan av vägen; "Ättestörtan är en Valhall på södersta sidan av Häckla, där bergets helt perpendikuläre, räfflade, grå och högra sida, vida övergår de andre Halls och Häcklas klevor; här säges de gamla göter hava brådstörtat sig utföre, och hissat segel åt Odens ö, utan att tänka på återresan, då allting icke mer ville gå dem i lag, eller då de blivit trötta vid värld och levnad." Nedanför Häcklans branta bergvägg låg ett större gravfält med en imponerande domarring; "Domareringen bestod av 8 stenar i fyrkant ställde..... Alle stenarne voro nu grå av åldren, som mången gjort grå på mindre tid. Domareringen är belägen i sydväst ifrån Häckla ättestörta, ej långt ifrån Häckla."

Som utläses av ovanstående valde Linné vid observationen av den branta bergväggen inte en naturvetenskaplig beskrivning av densamma. Istället förmedlade han, vad som kan tyckas, en urgammal sägen om hur folket på platsen under forntiden skulle ha kastat sig ut för stupet för att, då ålder och orkeslöshet gav sig till känna, avsluta livet i hopp om att komma till en sällare tillvaro hos guden Oden. I sin text nämnde Linné inget om källan till denna berättelse. Hade han läst in sig på den innan eller var det något han fick berättat för sig på platsen?

Domarringen vid Hästevadet, enligt en av Erik Dahlberg år 1692 tecknad förlaga till gravyr ur Suecia Antiqua et Hodierna. Dahlbergh angav att platsen även varit "offerlund". (Kungl. Biblioteket)

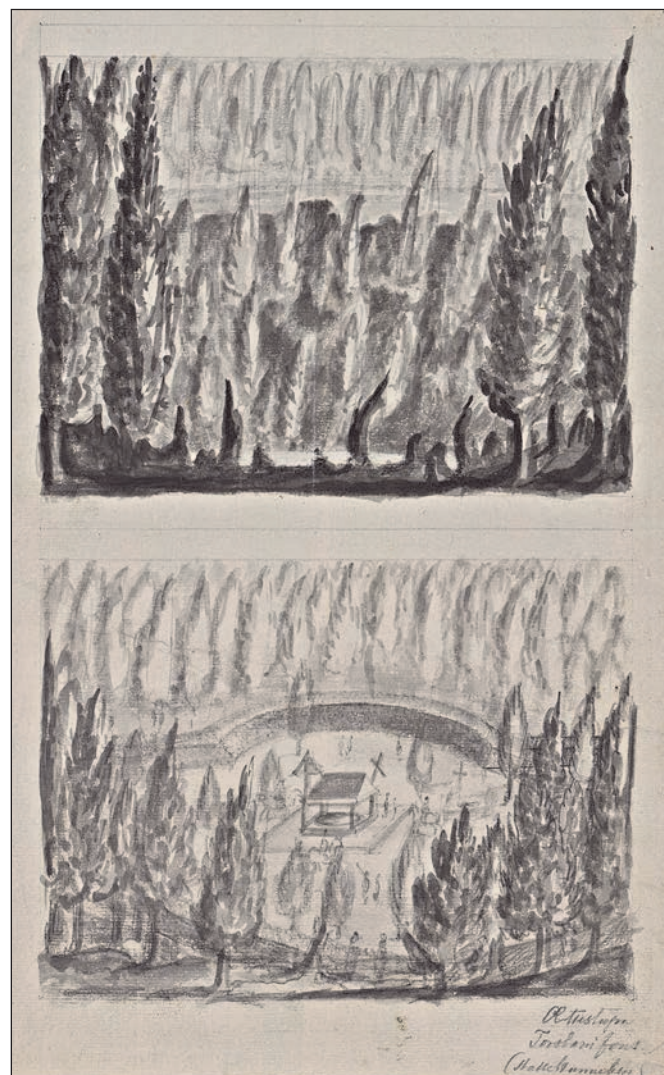
Vad som är säkert är att han tidigare läst om ättestupor i Västergötland. Hans lärjunge Pehr Kalm hade gjort sin resa genom Västergötland och Bohuslän fyra år före Linné och publicerade sin resebeskrivning just 1746. Under sin resa besökte och även avbildade Kalm domarringen vid Hästevadet och beskrev mycket ingående de båda platåbergen, dock utan att här nämna något om en ättestupa eller ättestörta. Det gjorde Kalm däremot då han kom till Vätzlösa socken i trakterna av Götene där han av folket fick höra talas om att det skulle finnas en ättestupa kallad Tjursgrava vid gården Bjurum. Kalm blev visad platsen av två män från orten men kunde med lätthet konstatera att någon knappast kan ha tagit sig av daga vid Tjursgrava då den inte var mer än en slänt ner mot en dæld. Kalm konstaterade; "Nej, bättre verkan hade det haft, om de störtat sig utföre på någon av de branta och faseligen höga klippor vid Hall, Hunneberg, Billingen eller något av de andra höga Västgötabergen." Även om Kalm uppenbarligen såg Häcklans fördelar när det gällde att ta någon av daga så tycks han inte ha hört någon sägen kring detta som var förknippad med platsen.

Gravyr ur Erik Dahlbergs *Suecia Antiqua et Hodierna* där nedre bilden visar domarringen vid Håstevadet. Stenarna har här givits de för planschverket genomgående överdrivna och imposanta former. Här når de dryga dubbel manshöjd – att jämföra med Pehr Kalms illustration. I bildens övre högra hörn markeras ättestupan. Övre bilden visar Göta älv med ruinerna av borgen Ekholmen (Edsborg). (Kungl. Biblioteket)

Som källa till berättelsen om ättestupan Tjursgrava nämnde Kalm Eric Tunelds svenska geografi vars första upplaga utkom 1741. Tuneld kopplade vad han sade vara en folksägen på orten till den isländska Götriks (Gautreks) och Rolfs saga där den i sagan omnämnda gården Gillingshammar antogs vara densamma som gården Gullhammar vilken låg inte långt från Tjursgrava. Denna isländska saga hade väckt uppmärksamhet i Sverige då den förvärvades på ett dramatiskt sätt år 1658. I det då pågående kriget mellan Sverige och Danmark antrade den svenska flottan ett fartyg ur den holländska flottan, en flotta som vid tiden kommit till danskarnas stöd. Fartyget fördes till hamn i Göteborg och bland folket ombord fanns en 22-årig islänning vid namn Jonas Rugman. I sitt bagage medförde han bland annat ett antal äldre handskrifter, isländska sagor. Bland dessa fann man just Götriks och Rolfs saga.

Vid denna tid hade de isländska sagorna börjat att uppmärksammas i Sverige då vissa av dem troddes kunna ge kunskaper om förhållanden i Sverige under forntiden. Ju fler sagor man kom över och översatte ju mer trodde man sig kunna förstå faktiska historiska skeden i landet under gången tid. När det gäller just Götriks och Rolfs saga översattes den av historikern Olof Verelius med hjälp av Jonas Rugman,

Originalteckning från 1692, utförd av Erik Dahlberg, där övre bilden visar en ättestupa i Västergötland. Nedre bilden illustrerar miljön kring Torstens källa i Vättlösa socken. (Kungl. Biblioteket)

vilken stannat kvar i Sverige. År 1664 kom sagan ut i tryck under namnet *"Göthreks och Rolfs Wästgötha Kongars historia på gammal götiska fordom beskrefven"*. Det är just i Götreks saga, som tros kunna dateras till 1200-talet, som man möter folket på gården Gillingshammar i Västergötland. Här berättas då om "ättstapulen" vilken folk kastade sig utför – *"Och foro de glade och lustige till Odens"*. Detta citat visar tydliga likheter med Linnés beskrivning av de som *"hissat segel åt Odens ö"*.

Då man vid tiden för sagornas publicering i Sverige trodde att dessa beskrev verkliga personer och händelser ur landets historia ville man försöka att identifiera de platser som beskrevs. Just Gillingshammar ville Johan Hadorph, sedermera riksantikvarie, i början av 1670-talet placera på just gården Gullhammar i Vättlösa socken i Västergötland. Problemet var väl bara att här inte fanns något brantare stup än den för ändamålet föga passande däliden Tjursgrava.

Dock hade begreppet ättestupa snart vunnit spridning i delar av Sverige och kring flera platser med branta berg började myter om ättestupor att skapas. När det gäller det branta stupet vid Häcklan underblåstes mytbildningen säkerligen också av det imponerande gravfältet vid bergets fot. Att platsen därtill låg invid allfarvägen innebar att den med lätthet uppmärksammades av resande.

Även om man, med hänvisning till ovanstående, kan dra slutsatsen att berättelsen om de vilka *"hissat segel åt Odens ö"* som

Gravyr ur Erik Dahlbergs *Suecia Antiqua et Hodierna* visande, på övre bilden, en ättestupa i Västergötland. Nedre bilden visar Torstens källa i Vättnäs socken. (Kungl. Biblioteket).

Linné återgav vid tidpunkten för sitt besök vid Häcklan inte var gammal i bygden så var han inte den förste att omnämna den. Redan under något av 1700-talets första år nedtecknade prosten Asmund Scarin i Västra Tunhem en berättelse om "Ättstapelen Heckla (allis Wälhall kallad)" och hur folk där i gångna tider kastat sig ut för branten för att avsluta det jordiska livet. Scarin noterade i sin berättelse även domarringen med sina stora stenar.

Kort tid innan Scarin nedtecknade sin berättelse hade, i början av 1690-talet, greven Erik Dahlbergh besökt området och tecknat förlagor till gravyrerna för det stora planschverket *Suecia Antiqua et Hodierna*. Här avbildades då domarringen vid Hästevadet med ättestupan i bakgrunden. Gravyren, efter den enkla förlagan, framställdes 1705. I Dahlbergs verk förekommer ännu en västgötsk ättestupa graverad redan 1693. I och med att ättestupan förädrades planscher i det prestigefyllda Sueciaverket hade myten fått något av ett officiellt erkännande som en betydelsefull del av den svenska stormaktens historia.

Den äldsta beskrivningen av Västra Tunhems fornminnen torde vara den berättelse som år 1666 insändes till Antiquitets Collegium av kyrkoherden Petrus Grotte. Han omnämnde då såväl gravfältet vid prästgården som fornborgen på Halleberg liksom domarringen vid Hästevadet. Dock finns ingen notering om någon ättestupa, vilket det naturligt borde ha gjort om detta redan då varit en levande berättartradition i bygden.

Mytbildningen kring företeelsen ättestupor är dock inget unikt

för Sverige eller Island. Berättelser liknande dessa återkommer på flera håll i världen, i olika kulturer och i olika tider. Det rör sig då om hur man skall göra sig av med gamla och orkeslösa åldringar vilka inte längre kan bidra till sin egen försörjning utan endast utgör en belastning för den yngre generationen. I vissa fall beskrivs det som de gamlas egna val då tiden var inne medan det i andra fall är regelrätta mord.

För svensk del levde myten om ättestuporna vidare i olika skrifter under 1700-talet men det var först under 1800-talet som berättelserna fick en allmän spridning. En starkt bidragande person till detta var historikern Erik Gustaf Geijer som omnämner ättestupan i sin "Svenska folkets historia" på 1830-talet. Det tog då heller inte lång tid förrän landets skolelever kunde läsa om denna dramatiska företeelse i sina läroböcker. Myten blev införlivad i folktraditionen och i allt fler sockenböcker kunde man få läsa om lokala bergsbranter vilka i forna tider varit ättestupor. En förhållandevis sentida historia troddes nu vara uråldrig.

Orsaken till att myterna kring ättestupan på flera håll levt kvar som varande historiska fakta långt in på 1900-talet är naturligtvis dess dramatiska innehåll och att berättelserna kopplats till tydliga och ofta anslående platser i naturen. Att kännedomen om myten kring ättestupan ändå överlevt och ännu är ett mycket känt och etablerat begrepp i landet vittnar det faktum att ordet fortfarande brukas i sammanhang som rör de gamlas sista tid i livet – nu inte längre i form av branta bergsklippor utan som omskrivning av en undermålig äldrevård.

För att slutligen återgå till den 275-åriga "Wästgötha-Resa" så skall vi inte underskatta den sedermera världsberömda arkiatern Linnés betydelse för att traditionen kring ättestupan vid Häcklan levt kvar ända in i vår egen tid och kanske är det så att tron på dess förekomst i förhistorisk tid fortfarande lever hos några historieromantiker.

Peter Johansson

Bokauktionen i vår är inställd!

Tyvärr har styrelsen får besluta att den planerade bokauktionen under våren inte går att genomföra. Många medlemmar har uttryckt längtan och saknad efter dessa trevliga tillställningar där boksamlare möts. Även styrelsen beklagar läget. Lagren för auktionsböcker är mer än fyllda av inlämnade böcker och föreningen kan just nu inte ta emot fler böcker till auktioner. Vi hoppas på bättre bokatider!

Årets västgötabok 2019

Utdelande av diplom för Årets västgötabok har dröjt på grund av att föreningen inte kunnat ha några sammankomster. Året går mot sitt slut och två representanter från föreningens styrelse besökte därför Tore Hagman i hans hem utanför Vårgårda för att överlämna blommor, choklad och diplom. Tore är mycket glad över utmärkelsen och att boken tagits så väl emot.

Enligt föreningens hemsida har priset delats ut sedan 1980. Tore har varit prisbelönt vid två tillfällen tidigare: 1987 för *Mulens marker* tillsammans med Gunnar Arnborg och Åke Carlsson och 2002 för *Gamla ekar* tillsammans med Åke Carlsson. Denna gång är Tore ensam både fotograf och författare.

Det är en rent fysisk fröjd att vända blad i boken. Tore berättar att han fick boken i provtryck med olika papperskvaliteter för att han skulle kunna välja rätt. Man kan också nöjt konstatera att han inte fallit för frestelsen att infoga färgbilder bland de svartvita bilderna. Boken blir på så sätt en helhet. Det är ett medvetet val att boken är tryckt på Göteborgstryckeriet i Mölndal och bunden på Förlagshuset Nordens Grafiska AB i Malmö. Tore värnar om närproducerat även om det hade varit billigare att trycka utomlands.

Texterna är inte åskådarens eller journalistens. Han känner sina miljöer och sagesmän och -kvinnor som en gammal kär vän. Därför kommer han nära in på livet och vardagen. Människorna själva kommer till tals både i ord och bild. Tore är en lika god författare som fotograf men här är det bilderna som talar mest. Texterna är illustrationer till bilderna och inte tvärtom.

Ett lika svårt som viktigt beslut i en bok är dispositionen – hur ska materialet fördelas inbördes? Textavsnitten har rubriker och

det finns en innehållsförteckning först i boken. Men bilderna följer efter varandra i olika teman som utgör sin egen berättelse: skogen, stenvallen, lien, höet, hästen, korna ... Tillsammans är de förutsättningen för levebrödet.

Vår tid med jorden är inte bara en vacker bok, det är en viktig bok. Bokens miljöer är utrotningshotade, husen förfaller, hagarna växer igen, på åkrarna planteras granskog. Det här sättet att leva rymde en hemlighet om balansen i livet. De slet hårt för att livnära sig, samtidigt slår de dikesrenarna för att det ser så grant ut! Bokens människor har nästan alla gått ur tiden. Men många av oss har vuxit upp medan dessa miljöer fortfarande fanns och var levande. Vi borde ta barnbarnen i knät och slå upp bokens bilder och berätta om vår egen barndoms hagar och stigar innan det är för sent. Det är mycket viktigare än att läsa ur en sagobok.

Anne Andersson

Alströmerskt silverbestick

Alströmer är åter i ropet mycket tack vare Malle Jöever Frimans nyutgivna bok om Jonas Alströmer. Jag kan bidra med en liten pusselbit i det stora Alströmerska pusslet. Jonas sonsons son, också han med namnet Jonas Alströmer (1807–1891), gifte sig 1835 med Margareta Lovisa Taube (1814–1847).

Från deras hem har jag i min ägo en strösked av silver med Alströmers och Taubes heraldiska vapen krönt med en friherrlig krona som alliansvapen stämplat på skaftet. Jag antar att det i parets hem fanns en uppsättning av bestick och annat bordssilver, men kanske blott en strösked.

Om ströskeden användes rent praktiskt i hushållet har den nog använts till att strö socker med. Ströskedens längd är 20 cm och de fyra stämplarna på skaftets baksida berättar att den är tillverkad i Stockholm av mästaren Gustaf Möllénborg (1796–1851) år 1835, d v s bröllopsåret.

Den är av gammalfransk modell med klassiska akantusrankor, räfflat skaft och rund skopa med vackert hålmönster.

Niklas Krantz

Varnhem så skickligt skildrat i ord och bild

Varnhems klosterkyrka som den skall ha sett ut omkring 1700

Det har bott människor i Varnhem på Billingesluttningen i tusentals år. De bördiga jordarna, skogarna och de många sjöarna med fisk har gett underlag för livet här. Under olika utgrävningar har vi fått alltmer kunskap om bygden och detta redovisas i Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 2019 – 2020, Varnhem – från järnåldersgård till klosterstiftelse.

Redaktör för denna "tidskrift", som i själva verket är en bok på 318 sidor, är Anna Lokrantz. En mycket lärd bok som speglar det mesta från geologin och hydrologin till klostrets öde under reformationen. Varnhem lär för övrigt ha klarat sig jämförelsevis bra då.

Ger svaren

Ordföranden i Västergötlands Fornminnesförening Ragnar Sigsjö visar på de många frågetecken kring Varnhem och här i boken gör en rad forskare i olika ämnen sitt bästa för att ge svaren sedan Sigsjö lagt grunden i en inledande uppsats. Det är en mycket lärd och faktarik bok på hög nivå. Ingen man snabbläser, men för den som ger sig tid finns här massor att lära.

Här handlar det främst om tiden för kristnandet, den tidiga kyrkogården, Kata gård med sina kyrkor men förstås också mycket om klostret. Hur det kom att hamna just här, hur det arbetade och hur det påverkade bygden. Liksom spännande texter om fynd från klostertiden. Myntskatten exempelvis.

Dansande damer

Det finns en dramatisk berättelse kring klostrets tillkomst i Varnhem som den högtättade fru Sigrid upplät. Men hon ångrade sig, fördärvad av en mäktig mans råd, sägs det, och fördrev munkarna därifrån. Då drabbades hon av spetälska och blindhet

och ångrade sig igen.

Men även hennes släkting drottning Kristina, maka till kung Erik, ville ha bort munkarna. Varnhem var tydligen mycket värdefullt och eftertraktat. Och de vapen som användes mot munkarna var dem de fruktade mest, skamlösa kvinnor som dansade omkring iklädda bara särken. Många prövningar klarade munkarna, men inte det.

Gårdskyrkan

Christian Lovén berättar bakgrunderna till de gamla historierna kring klostret. Thomas Lindkvist skriver om kristnandet i Sverige och Västergötland medan Maria Vretemark berättar om den tidigkristna kyrkogården liksom hon skriver om gårdskyrkan tillsammans med Tony Axelsson och Fredrik Dahlberg. För att nämna lite av all den kunskap som presenteras här.

Det bästa med boken är att den utöver sin lärdom även lyfter fram massor av detaljer som gör kristnandet och livet i klostret levande. Inte sällan överraskande och spännande fakta.

Hembygdsgårdar

Utöver all information om Varnhem tiden kring kristnandet och klostret finns här en rad annat läsvärt antikvariskt. Så skriver Ulf Larsson om vård- och underhållsplaner för hembygdsgårdar och Sara Roland om renoveringen av S:t Olofs kyrka i Falköping. Medan Ylva Nilson lockar med att fynden från Finnestorp nu finns i Västergötlands Museums samlingar.

En mycket lärd och läsvärd bok med fina illustrationer.

Boken kostar 250:- + ev. porto (60:-)

Hans Menzing

Skriva sockenbok - Lustfyllt arbete och möten över generationer

Framför Mobackens skola poserar deltagarna i den studiecirkel vars arbete resulterade i En bok om Agnetorp. Lena Jonsson står längst till vänster.

Redan för trettio år sedan påbörjades ett långsiktigt arbete med bygdeböcker inom Studieförbundet Vuxenskolan i Tidaholm. När journalisten Lena Jonsson anställdes, innebar det att man också kunde erbjuda en redaktör till de cirklar som arbetade med böcker. Sedan dess har ett stort antal böcker kommit ut, och fler är på gång.

Här berättar Lena mer om det arbetet, och ger tips till de som planerar att påbörja det långa men lustfyllda arbetet med att skriva en sockenbok.

Varför görs det så många sockenböcker just i Tidaholm?

Under 1990-talet framtogs ett studiecirkelmateriel som hette "Bondeminnen", och det materialet kom att användas i 13 olika studiecirklar i lika många socknar i Tidaholms kommun. Anteckningarna från dessa sammankomster blev den första bygdeboken. Efter det ökade intresset för att samla sin bygds historia.

Totalt har SV Tidaholm bidragit till utgivningen av dryga 20 bygdeböcker. Själv har jag varit mer eller mindre engagerad i arbetet att färdigställa 13 av dessa. Just nu pågår arbete i ytterligare sju grupper varav tre borde bli klara för tryck under de närmaste två åren. Hade vi inte drabbats av en pandemi hade en eller kanske två av dessa redan varit utgivna.

Mitt under pandemin, en regnig septemberdag, släpptes Frideneboken och försäljningen genomfördes corona-säkert

Vad finns det för några fördelar med just studiecirkelformen?

I en studiecirkel kan många bidra, var och en med sina minnen och erfarenheter. Studiecirkeln jobbar på olika sätt och det är deltagarna som ytterst formar arbetsmetoden. Böckerna som ges ut får därför lite olika vinklingar. Allt bygger på deltagarnas medverkan, bygdens särart och vad som kommer fram under arbetets gång.

Det blir ofta en spännande gruppdynamik i en studiecirkel av det här slaget. Åldersspannet kan vara 30–40 år och utbytet mellan generationerna är mycket positivt.

Hur brukar arbetsgången se ut när en grupp planerar att ta fram en bok?

Oftast är det föreningen som tar kontakt med oss och vill ha ett uppstartsmöte. Då samlar vi till ett informationsmöte genom ett upprop i den aktuella socknen. På mötet får folk berätta om vad de vill genomföra, vad de anser sig kunna bidra med och så resonerar vi lite om hur arbetet kan läggas upp.

Många har foton, handlingar, minnen eller egna berättelser. Sen finns det också alltid de som mest vill vara med för att prata, fika och lyssna på andra. Och det är helt ok. De blir med tiden mer och mer involverade och engagerade.

När cirklarna startar upp på allvar brukar vi köra med ett tema per träff för att liksom "värma upp" och få igång processen. Då behövs någon som kan vara med och styra pratet och ta anteckningar. Därefter får man gå in mer i detalj och ta fram ytterligare uppgifter på egen hand och sedan redovisa inför gruppen och hjälpas åt att komma vidare.

För att kunna ta del av information på exempelvis lantmäteriet, Arkiv Digital, Kungliga biblioteket och andra hemsidor bör man träffas i en lokal med bredband så att även de som inte är "digitala" får ta del av internets möjligheter. Bildkanon eller storbilds-tv är nästan en förutsättning för att kunna hålla engagemanget uppe i hela gruppen.

Har du några tips till den som är sugen på att skriva en sockenbok?

Ta kontakt med ditt studieförbund och be dem om hjälp att arrangera ett stormöte samt att ta fram inspirationsmaterial och en studieplan som exempelvis "När sockna va' kommun", den är gammal men har ett bra och enkelt upplägg. Man behöver inte följa den till 100 procent men den är bra att ha för att få igång processen i gruppen.

Prata med andra intresserade i bygden och sprid idén om att börja dokumentera bygdens historia på många olika sätt för att nå olika generationer. Glöm inte alla de som flyttat utsocknes. Ofta vaknar intresset för den bygd man växte upp i när man närmar sig pensionsåldern.

Läs böcker från andra socknar och hämta goda idéer. Notera hur andra har gjort och hur de presenterar sin dokumentering.

Ta också en rejäl funderare på det här med ekonomin. Det är inte gratis att ge ut en bok, det kan utan vidare springa iväg mot 100 000 kronor eller mer, speciellt om man vill ha färgbilder. Hur ser föreningens egen ekonomi ut? Kan föreningen starta ett bokkonto med öronmärkta pengar? Kan man få sponsormedel? Någon privatperson som vill skänka en slant? Finns det fonder att söka? Man ska betänka att arbetet kommer att ta tid, ofta 8–10 år, och ett bokkonto kan på den tiden växa och bli en bra grundplåt. Om ni ordnar ett par arrangemang per år, till

exempel bygdevandringar eller tipspromenader, så kan det också ge lite intäkter.

Tryckeriets arbetsinsats kostar också pengar. Vi brukar lämna manus och bilder, och sedan får vi hjälp med layout. Upplagens storlek varierar, men landar ofta på 300–600 exemplar.

Vad behöver man tänka på när man skriver?

Det är viktigt att boken håller över tid, så att den kan ge läsaren behållning även om 50 år. Det är lätt att bli "hemmablind" i skrivandet, så var noga med att presentera och placera personer i tid och rum, förutsätt inte att "alla vet". Den yngre generationen blir också äldre och intresserade av sina rötter i framtiden. Då finns det kanske ingen kvar att fråga! Annat som ökar förståelsen är att förklara gammaldags ord, antingen i fotnot eller i en ordlista.

Vad är roligast i ditt arbete med sockenböcker?

Jag har lärt mig så mycket! Det är en spännande bygd med en lång historia som vi rör oss i. Bland annat finns de anrika bruksorterna, som har varit drivande i socknarnas utveckling.

En annan rolig sak är den stolthet som väcks hos människor som skrivit artiklar i böckerna. Vissa av dem har bara gått sex år i skolan, och aldrig tidigare skrivit något.

Att hitta något lite ovanligt är inspirerande. I en prästgård hittade vi en receptbok. I den hade tre generationer pigor skrivit in sina recept. Vi valde ut några av dessa och presenterade i boken.

Kan du ge några lästips?

Alla SV:s sockenböcker i Tidaholm står förstås överst på listan! Ingen är helt den andra lik. De har olika upplägg och inriktningar, layout och format. En del utgår från torpinventeringar, andra fokuserar på industriella anläggningar, en tidsperiod eller socknens olika gårdar. Ytterligare andra presenterar socknens nuvarande bebyggelse med aktuella bilder och en kort tillbakablick.

De här olikheterna beror på människorna som har varit med och utformat böckerna och att socknarna har sin särart. Hur en bok ska läggas upp och hur dess material ska presenteras brukar utkristallisera sig när insamlandet av underlag är nästan färdigt.

Det lilla, men innehållsrika, arkivet på Tidaholms museum besöks här av några deltagare i studiecirkelarna om Vulcans arbetarkvarter. Museets Kjell-Åke Storm hjälper till att leta bland handlingarna.

Alla foton är tagna av Lena E Jonsson

Lenas lästips

– "När sockna va' kommun" av Västergötlands Hembygdsförbund och Studieförbundet Vuxenskolan.

– "De gamle och skogen" av Örjan Hill och Jan Töve är en underbar bok om skogens kulturarv.

– "Urfödan" av Lilian Ryd speglar det lappländska självhushållet och kvinnornas historia. Kvinnorna behöver få större plats i den här typen av böcker!

– "Från Aranäs till Ärnäs, ett bruk i ord och bild" tycker jag är bra. Där följer man orten från medeltid och fram till våra dagar.

– Fågelås har gett ut en rad hembygdsböcker med lite olika infallsvinklar. De är värda att titta på och inhämta inspiration ifrån.

– Här om året kom "En bok om Brännemo". Jag har hört mycket positivt om den men tyvärr inte hunnit läsa den ännu.

– Två bra exempel på dokumentationer som getts ut med enkla re bindning, eller snarare som häften, är "Vretens såg" och "Väring i ord och bild". De visar att man inte måste ha inbundna böcker med hård pärm. Det fungerar med häftning bara man väljer ett tjockare papper och inte har för många sidor.

Skriv en bygdebok!

1. Be ditt studieförbund om hjälp att ordna ett möte och att ta fram en studieplan.

2. Sprid idén till många.

3. Se till att det finns bredband där ni sitter och arbetar, för att komma åt hemsidor som Lantmäteriet och ArkivDigital.

4. När ni skriver, tänk på att boken ska hålla över tid, så förklara även sådant som kan verka självklart.

5. Inspireras av andra sockenböcker, läs och notera hur de har gjort.

6. Det kostar pengar att trycka en bok. Samla i ett gemensamt konto, sök sponsorer eller fonder.

7. Red ut momsatserna. Om ni avtalar med tryckeriet att de står som ansvariga utgivare, blir momsen 6 % istället för 25 %. Se bara till att ni fortfarande har tillgång till materialet, för bildvisningar och föredrag.

8. Glöm inte att beställa ISBN-nummer, så att boken blir registrerad på Kungliga biblioteket. Om det verkar krångligt, kan tryckeriet hjälpa till.

9. När boken är färdig, skicka pressmeddelande till Föreningen för Västgötalitteratur, till lokaltidningen och annan press.

Utgivna böcker

Lista över utgivna böcker som grundar sig på studiecirkelverksamhet inom Studieförbundet Vuxenskolan, Tidaholm.

– Så minns vi vårt 1900-tal. Utgiven 1995.

– Bondeminnen. Utgiven 1996.

– Hångsdala by och dess gårdar. Utgiven 2000.

– Historien om Kymbo bygdegård. Utgiven 2001

– Gamla torp och stugor i Baltaks socken. Utgiven 2002.

– Härja Hembygdsbok. Utgiven 2002.

– Vi minns vår skola i Tidaholm. Utgiven 2005.

– Skaraborgs läns landstings Centrala Verkstadsskola i Tidaholm 1938–1973. Utgiven 2006.

– Hömb, en socken i Västergötland. Utgiven 2007.

– Velingaboken. Utgiven 2007.

– Dimbo–Ottravad, hus–människor–miljöer. Utgiven 2007.

– Orleka – en bygd med historiska rötter. Utgiven 2009.

– Vår socken Daretorp del I. Utgiven 2009.

– Livet i arbetarkvarteren Hägne Solkullera Tuvan. Utgiven 2010.

– Hvarf, vår hembygd. Utgiven 2012.

– Vår socken Daretorp, del II. Utgiven 2012.

– Tidaholm i ord och bild, 1910–1959. Utgiven 2013.

– Boken om Fröjered. Utgiven 2013.

– Vättak vår hembygd. Utgiven 2018.

– Kungens Lena – en bok om Kungslena. Utgiven 2017.

– En bok om Agnetorps socken. Utgiven 2018.

– Klämmesbo, mitt i världen. Utgiven 2019.

– Ottravad–den lilla socknen med de stora vyerna. Utgiven 2020.

– Frideneboken, byliv längs landsväg, räls och å, i Fridene och Blikstorp, nu och då. Utgiven 2020.

Anna Lokrantz

Augusta Hägerman (1869-1946)

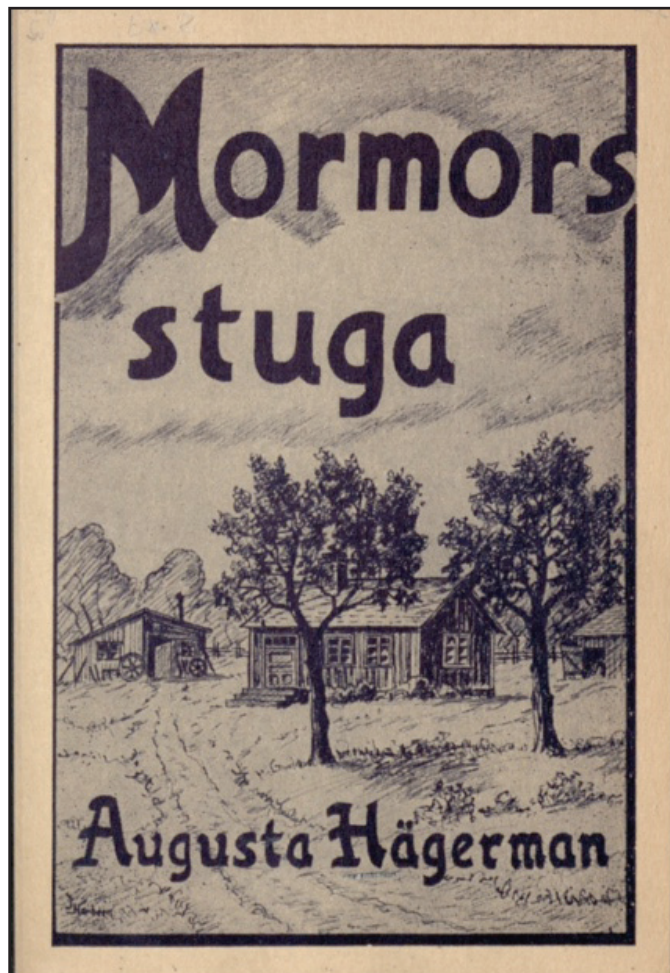
Augusta Hägerman återvände till Sverige 1936, för att besöka släkt och vänner och för att återse de kära gamla platserna, efter nästan 50 år i USA. Denna resa tillbaka till det gamla landet möjliggjordes av en insamling gjord av Nya Lidköpings-tidningen och av tacksamma läsare. Sedan flera år tillbaka hade tidningen publicerat berättelser som Augusta skrivit och skickat hem till Sverige.

Dessa berättelser har ett nostalgiskt skimmer över sig då hon långt senare i livet återberättar sina minnen av uppväxten hos Mormor och Morfar, om den lilla stugan med den prunkande trädgården, om fären i hagen och nasse som bökar i rabatten. Men hon berättar också om den hårda och strävsamma tillvaron som var många människors, inte minst Mormors och Morfars, lott under slutet av 1800-talet i Sverige. Vid återkomsten 1936 fanns ingenting kvar av Mormors stuga, hennes trädgård var borta och inte minst Morfars smedja. Inga bevis finns kvar efter ett långt och strävsamt liv.

Berättelserna sammanställdes senare och publicerades i tre volymer i mitten av 1940-talet; *Mormors stuga*, *"Göken och lärkans land"*, och *"Berättelser från Här och Där. Från Nu och Då"*.

Med hjälp av berättelsernas självbiografiska uppgifter och lite sökande i olika kyrkböcker kan följande historia berättas.

Torpet Ungersberg under Finneboden i Gösslunda socken beboddes av Augustas morföräldrar; bysmeden Karl Larsson, f. 1815 och hustrun Maja Stina Andersdotter, f. 1826 i Sunnersberg. De gifte sig 1844 och myrtenbusken vid husknuten fick lämna bidrag till den brudkrona Maja Stina då bar. Brudgåvan bestod av en Bibel och den blev hennes käraste ägodel och tröst vid många svåra stunder i livet. Under de kommande åren föddes inte mindre än 13 barn i torpet.

Tillvaron i torpet var många gånger fattig och eländig, särskilt åren 1848-49 och 1867-68 med svår missväxt. Deras ko svalt ihjäl. Det var en ständig kamp mot fattigdom och nöd. Den svåraste tiden upplevde familjen dock hösten 1859. Den äldste sonen Lars, f. 1846, ville bidra till familjens försörjning och begav sig till Lidköping och började som murarlärling. Efter en kort tid är han tillbaka, men han är inte ensam. Med sig hade han koleran som härjade i trakten. Mellan den 1 och 10 oktober dör sex av Maja Stinas och Karls barn i den fruktade och mycket smittosamma sjukdomen. För att lindra nöden i torpet tog Karl ett lån hos den rike Janne på Holmebo, 4 skäppor råg till ett värde av 100 riksdaler, som han lät inteckna i torpet. Trots alla försök att hålla nöden borta kom ytterligare tre barn att dö i späda ålder de kommande åren. *"Herren ger och Herren tar, välsignat vare Hans namn."* Mormor läser i Bibeln och postillan och finner tröst.

Morfar var olik alla andra, trots sjukdom och nöd gladdes han åt att kunna sjunga. Han spelade också flera instrument, helst flöjt och fiol. Han sjöng så länge han orkade gå i kyrkan och alla häpnade när Sme-Karl stämde upp en psalm. Han sjöng ut varje lik i tre socknar och otaliga var de bröllop och skördekalas han spelade på. Morfar var också hållen för att "se i syne".

Hårt arbete och umbäranden gjorde att morfar åldrades i förtid och blev en halt, böjd och lungsjuk gubbe. Han orkade inte längre åta sig det tunga vår- och höstmidet åt bönderna. Det blev ännu fattigare i torpet och Mormor hade inte mycket att koka mat av.

Den sista julen Morfar får uppleva blir trots allt minnesvärd, ljus och högtidlig. Mormor hade tre hönor och en av dessa värpte ett ägg varannan dag. Dessa sparade hon och på själva julafton går hon ända in till Lidköping med sina dyrgrip, de fem äggen. För fem ägg kunde hon nämligen få ett fjärdedels skålpund kaffe. Men väl framme hade äggen fryst och skalen spruckit. Hon var gråtfärdig, men den snälle handlaren Gothilander tog emot äggen och gav mormor inte bara lite kaffe utan kaksocker, ett par sillar och en strut russin. Hon var glädjestrålade när hon äntligen kom hem och det blev julstämning i stugan trots allt. Inte minst tack vare Johanna på Finneboden som hade varit över med vörtebröd, julkakor, korv och fläskbög. Morfar plockade fram en liten gran som var dekorerad med äpplen och karameller. Julevangeliet lästes och psalmer sjöngs.

Trots malörtsbrännvin och linfrögröt kunde inget bota morfar från den mångåriga hostan och han avled i maj 1876. I november samma år hölls arvskifte för änkan och de fyra kvarvarande barnen. Det är en svår dag för Maja-Stina. Inne i tvåkammarstugan sitter hon rödgråten och klen till hälsan. Nu skall auktion hållas på lösöret. Allt det lilla husgeråd som finns släpas ut, sängkläder, det gamla maskätta bordet, utdragssoffan och uppe på vinden hämtas morfars gångkläder; en gammal svart skinnpäl, en gammaldags heljacka, två par stövlar och flera par tvättade och valkade långstrumpor.

Det värsta var kanske inte möblerna och kläderna utan att stugan var intecknad med 100 riksdaler. Tanken på att hamna på fattigstugan vid 50 års ålder var outhärdlig för Mormor. Tack vare förmyndaren, farbror Andreas på Finneboden, kunde Janne på Holmebos krav avstyras och Mormor kunde bo kvar i torpet fram till sin död.

Men inte nog med detta, grannarna som köpte av det lilla som fanns på auktionen, skänkte det tillbaka till henne. Gummorna bar in det gamla bordet, lakan, vepor och kuddar igen. Det var bara Karls gångkläder som köparna tog med sig hem.

Våren 1889 drabbas Mormor av ytterligare en svår sorg när

sonen Linus dör i lunginflammation endast 20 år gammal. Hennes sorg är oändlig och hon kan inte längre finna samma tröst i Guds ord som tidigare. Det blir dottern Johanna som vårdar modern de sista åren och när hon dör i maj 1894 reser Johanna på hösten till New York och ansluter sig till Augusta, systerdottern, som redan bor där.

Karls och Maja-Stinas äldsta dotter, Klara Emerentia, föddes den 27 oktober 1849. Tjugo år senare föder hon en liten flicka, som får namnet Klara Augusta. I kyrkboken står hon antecknad som "oäkta", endast moderns namn återfinns. Någon fader till flickan tycks inte finnas, men när Augusta flera år senare reser till Stockholm bär hon efternamnet Hjälms. Med lite efterforskningar i kyrkböckerna framgår att Smes-Emma (Klara Emerentia) tjänat som piga på Anders Pärsgården i Strö vid den aktuella tidpunkten samtidigt som drängen Malachia Hjelm, född 1845 i Otterstad. Denne man är Augustas far, men något par blev det aldrig av dessa två. Detta satte nämligen mormor stopp för. Förvisso hade Malachia många goda sidor, men när han en marknadsdag i Lidköping blev så full att han hamnade i slagsmål, nekade Mormor dottern att gifta sig med honom. Detta hände i minskeveckan, då det skulle lysas för tredje gången. Lysningen blev upphävd av Mormor och "så kom jag till världen".

Augusta skämdes aldrig över att vara född utom äktenskap, "för min rejäla mor försörjde mig, så gott sig göra lät. Mormor anförtröddes vården av min viktiga person och slösade kärlek och förmaningar på mig. Hon var dock sträng i vad gällde min uppfostran och en av hennes sedeläror var den, att ingen i hennes stuga fick nämna den uslingens namn, som var min far. Gud välsigne henne i alla fall".

Emma lät sin dotter Augusta växa upp på torpet Ungersberg. Som ogift mor var hon tvungen att försörja sig och kunde inte själv ta hand om flickan. Vid ett tillfälle gör Emma ett försök att ta med sig Augusta. 1873 flyttar hon till Lidköping, där hon fått arbete hos källarmästaren Gustaf Albert Gottfrid Ågren. Men

nästan omgående återfinns Augusta hos morföräldrarna igen. Augusta berättar att modern arbetade på Svea Hotell (nuvarande Stadshotellet) i Lidköping och när hon och Mormor besökte staden hälsade de ofta på modern för att dricka kaffe. I flyttlängderna kan man följa Emma och hennes fortsatta liv med arbete på olika hotell och matserveringar, från Lidköping till Mariestad, från Mariestad till Sundsvall och därefter till Stockholm.

Klara Augusta föddes den 28 oktober 1869 utav sin ensamstående mor och lämnades för att växa upp hos morföräldrarna. Trots knappa omständigheter hade Mormor och Morfar plats för ännu en mun att mätta, barnbarnet Augusta. Vad de kunde ge den lilla flickan var trygghet, kärlek och en gudfruktig uppfostran. Augusta var Lillan och mormors lilla "sockergryn". I torpet fanns ytterligare ett barn, nämligen den ett år äldre morbrodern, Linus, som blev mer som ett syskon.

"Jag var en ovälkommen gäst det svåra året (1869). Jag var matfrisk och hungrig för jämnan, tyckte ej om att arbeta, jag ritade gubbar och påskkäringar i Mormors bibel och postilla, men läste allt annat än Guds ord. Jag satte granna klänningar på mina trasdockor, men än roligare tyckte jag att det var att ströva i skog och mark, härma skatan eller kråkan eller lyssna till lärkan och göken. Trots alla fel jag hade, omfattade mig min Mormor med en sådan öm tillgivenhet, att den satt sin prägel på hela min tillvaro, och jag på något besynnerligt sätt förblivit Mormors lilla flicka hela mitt liv".

Augusta var vetgirig och duktig i skolan. All kunskap som förmedlades av småskollärarinnan och senare av magister Lundell tog hon till sig och utexaminerades från Gösslunda skola 1882 med ett "ganska gott avgångsbetyg".

Gården 1/4-dels mantal Finneboden brukades av Andreas Karlsson och Johanna Larsdotter, Augustas gammelfaster. Finneboden blev som ett andra hem för Augusta, skafferiet var alltid välfyllt och hon kunde få äta sig mätt. Efter att skoltiden var avslutad 1882 blev Augusta städslad som lillpiga på gården, pengar behövdes för att kunna köpa kängor och klänning inför den kommande konfirmationen. Hon fick valla de sju korna, lära sig mjölka, mata grisarna, diska grötfat och hornskeidar. Men faster Johanna hade även andra planer för Augusta. Hon ville att Augusta skulle gifta sig med sonen Johan och så småningom bli husmor på gården. Augusta blev förskräckt och Mormor arg, aldrig tänkte hon låta Augusta gifta sig med den lungsjuke Johan och få samma elände som hon själv hade haft med en sjuk man. Men faster Johanna är snäll, det slutar med att hon köper både kängor och klänning till Augustas konfirmation.

Faster Johanna var "läsare" och ofta bjöd hon in till möten på gården, hon var sångare och talare och Finneboden blev centrum i trakten för den stigande andliga rörelsen som bröt ut i slutet av 1870-talet.

På senhösten 1883 var det dags för Augusta att börja läsa för prästen. Tack vare böckerna som fanns i Mormors bokhylla; Luthers huspostilla, den slitna Bibeln, psalmboken och Oscar Arnfeldts sångbok, var Augusta redan väl insatt i Bibelns berättelser och kunde många psalmer utantill. Hon mindes många tråkiga och regniga söndagar då hon fick läsa för Mormor ur postillan och Bibeln, texter som för ett barn ofta var svårbegripliga. Konfirmationsprästen Karlberg var imponerad av Augustas ingående kunskaper och hon fick slutbetyget "med beröm godkänd" vid konfirmationen den 5 och 6 juli 1884. Ett minne från konfirmationstiden är den tragiska händelsen som inträffade julnatten 1883. Augusta och läskamraterna hade fått för sig att på skridskor ta sig till Otterstad kyrka för att övervara julottan där. Vid detta tillfälle drucknade en av läskamraterna i en vak.

"Under tiden hade min mor skaffat en affär i Stockholm och ville ha mig dit". Det är lite svårt att få klarhet i om Augusta är till Stockholm flera gånger. Kan det stämma att det är hösten 1884

som Augusta har fått sitt första arbete i huvudstaden som serveringsflicka på café Trean vid Hötorgsgränd. Caféet förestods av en fru Karlsson. I utflyttningslängden finns Augusta antecknad endast en gång, nämligen den 3 mars 1886, då hon flyttar till Adolf Fredriks församling i Stockholm. Är det nu som Mormor vinkar av henne vid kajen i Lidköping, då det bär i väg med kanalbåten Baltzar von Platen till Stockholm?

En svår vinter besökte Mormor sina två döttrar och Lillan i Stockholm, där alla tre nu var bosatta. Augusta med fästman möter en blek och vettskrämd Mormor på stationen, tyngd av bylten och knyten. Mormor blir missnöjd när hon får se Lillan nu uppklädd som en stadsflicka med viktorialugg, turnyr och hatt. På kort tid, tyckte hon, hade flickan blivit en "högfärdsdocka".

Augusta gör ett sista besök hos Mormor våren/sommaren 1889, hon är då på väg till Amerika. Det är en förändrad Mormor hon möter. Kanske är det inte bara sorgen efter den döde sonen utan även känslan av att nu bli "övergiven" av sitt lilla "sockergryn".

19 år gammal anländer Augusta till New York 1889 och bosätter sig i Brooklyn. Hon får anställning på en matservering och här möter hon sin blivande man, Charles Hägerman, bördig från Norrbärke i Dalarna. Mannen är säsongsarbetare och Augusta får bidra till familjens uppehälle genom arbete utanför hemmet. Paret får två söner och tre döttrar. I 30 år bor Augusta i Brooklyn, New York, men när mannen är död flyttar hon med sonen Axel över hela kontinenten till staten Washington, inte långt från staden Seattle.

Augusta Hägermans stora glädje i livet var att skriva och minnas tillbaka till barndomen och det gamla landet. Mannen var inte glad åt hustruns författarskap. Han brände ibland hennes manuskript och tyckte att "*hustruns uppgift var att koka, städa och byta blöjor på ungarna å inte skriva smörja för tidningarna*". Skrivandet fick ske i smyg och först efter mannens död och barnen vuxit upp kunde hon fullt ut ägna sig åt sitt skrivande.

De svensk-amerikanska läsarna uppskattade hennes berättelser och fick lindring för sin hemlängtan och läsarna i Lidköpings-trakten kunde känna igen sin hembygd. De fick läsa om Mormors ystekalas, då grannkvinnorna kom till stugan med färsk mjölk, som ystades till två fina ostar. Om Mormors namnsdagskalas på Kristina-dagen, då det bjöds på kaffe och kakor i trädgården. Om Morfar som bönenman eller när morfar dömdes till 14 dagar på vatten och bröd på fängelset i Mariestad för att han huggit ner ett gammalt träd. Han lyckades spara lite bröd som kunde överlämnas till Mormor efter avtjänat straff, då hade han gått hela vägen hem. Och inte minst om alla de original som levde och verkade i bygden...

Den sista berättelsen av Augustas hand, "Mor i Knalleborg" som hon kallade sig, publicerades i Nya Lidköpings-tidningen den 3 maj 1946, "Genom barnögon". Hon avled en tid senare, den 24 maj 1946, av hjärtslag i sitt hem och blev gravsatt i Washelli Mausoleum i Seattle.

Annicka Berggren

Pryd ditt hem med kopparstick

från ca 1700 ur *Suecia antiqua et hodierna*.

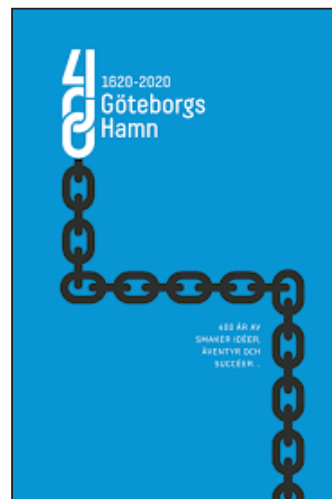
Många motiv från västverige.

Beställ gratis lista från Jernskogs antikvariat

L. Elgström, 0571- 120 84, 070-327 71 06.

E-post: jernant@spray.se

Vattenblå jubileumsbok

Det är inte ofta jag håller i en nyutgiven bok där bokomslaget är ett linneband, men så är fallet med jubileumsboken "Göteborgs Hamn 1620-2020".

På knappt 60 sidor summeras hamnens rika och betydelsefulla historia. Hamnen är alltså något äldre än staden Göteborg. Mycket har hänt i det som idag är Skandinavien största hamn. På 1600-talet exporterades bl a järn och timmer följt av 1700-talets asiatiska resor med Svenska Ostindiska Companiet. En mindre trevlig del av hamnens historia är den massutvandring av svenskar som där lämnade Sverige för färd till främst USA. Varvens uppgång och fall omnämns naturligtvis.

Containern revolutionerade handeln och idag är containertrafiken totalt dominerande där de största fartygen kan ta över 20 000 containrar. Vårt att nämna är handeln med fordon där de stora bilfartygen kan ta imponerande över 8000 bilar i en last.

Tyvärr har bokens textförfattare förminskats. Det enda som står är "Text: Göteborgs Hamn AB, Valentin Experience." medan fotograferna verkar ha högre status då flera personnamn står efter "Bilder:".

Boken har tryckts av Göteborgstryckeriet i en svensktexad upplaga på 400 exemplar och en engelsktexad upplaga på 300 exemplar är på gång. Boken är en gåvobok men det har öppnats upp för att den kan bli till försäljning.

Niklas Krantz

Årsmöte 2021

Det blir inget årsmöte under våren men styrelsen planerar ett årsmöte till hösten och ett preliminärt datum är satt till lördagen den 21 augusti. Platsen blir Limmared och Glasets Hus, som också skulle varit platsen för årsmötet 2020. Mer information kommer i nästa Meddelande.

60-års jubileum 2022

Föreningen firar sitt 60-årsjubileum 2022. Detta skall firas ordentligt. En arbetsgrupp bestående av Gerd Ljungqvist Persson (sammankallande), Peter Johansson, Anna Lörantz och Annicka Berggren har utsetts för att planera kring jubileet.

Leksbergs kyrka i Västergötland

Huvudbaner, eller epitafium i form av ett huvudbaner, över, enligt inskriftskartuschen: "MAJOREN VID ÖSTGÖTA KAV: REG: / NICHOLAS VON HIRSCHBERG FÖDD 1606 DÖD 1674 / KONGL: LIF-DABANTEN NICKLAS VON / HERTZBERG FÖDD 1665 FALLEN VID POLTAVA 28 JUNIJ 1709 / MAJOREN VID GENERAL CRUSES KAV: REG: / NIKLAS VON HIRSCHBERG FÖDD 1667 DÖD 1728 / RYSKA FÅNGE VID POLTAVA 1709 HEMKOM 1722". Möjligen avser baneret fadern med en eller två söner.

Notera: Ryttmästaren **Niclas Hersberg** anmälde sig i Stockholm den 3 juli 1722 efter hemkomsten ur rysk fångenskap. Han var då 55 år gammal och hade tjänat i 33 år. Född i Mariestad. Möjligen identisk med ovanstående "Niklas von Hirschberg", 1667-1728.

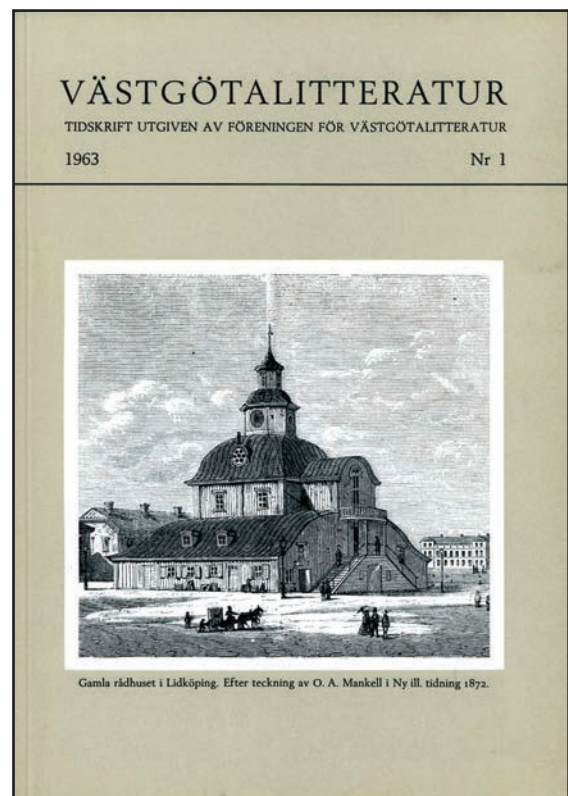
Ätten von Hirschberg härstammar från Tyskland, adlades i Sverige 1681, men tog aldrig introduktion på Riddarhuset. Dess vapen är snarligt ätten Keffenbrink-Griebenows (A503) vapen, vilken ätts hjälmprydnad ovanstående huvudbaner bär. Ätten von Hirschberg förde en uppstigande hjort mellan fyra fänikor, fördelade två och två. Något samband mellan ätterna verkar dock inte finnas enligt Riddarhusets stamtavlor.

Gravhäll lagd över ätten von Hirschbergs grav, placerad i koret strax nedanför altaret. Häll utan spår av inskrift. Tycks vara ett "halvfabrikat", förberedd för slutlig skulptural utsmyckning. I hällens centrum en blank/tom vapensköld omgärdad av en lagerkrans, blommor och fögärlighetsymboler. I respektive hörn ses bevingade änglahuvuden och runt hällens kanter skulpterade ornament.

Bengt O Nilsson

Årsskriften upphör

Sedan 1963 har Föreningen för Västgötalitteratur som en extra bonus till medlemmarna utgivit en Årsskrift. Från början var detta ett välbehövligt supplement till Meddelandet som var en stencilerad enkel utgåva. Då Meddelandet sedan länge omfattar 20 sidor i fullfärg och med gott om utrymme för artiklar anser styrelsen att behovet av en Årsskrift är ringa. Kostnaderna för tryck (Meddelandet + Årsskrift + porto) överstiger också inbetalade årsavgifter.

Framöver kommer i Meddelandet en artikel om Årsskrifterna och deras innehåll.

Minnestavla på Gunnar Wennerbergs födelsehus – Wennerbergsgården i Lidköping

Wennerbergsgården i Lidköping. Minnestavlan är monterad på höger sida av huset.

Nedanstående är ett direkt utdrag ur dåvarande Gunnar Wennerberg Sällskapets styrelseberättelse för året 1927. Styrelseberättelsen ingår i Gunnar Wennerberg Sällskapets bibliotek.

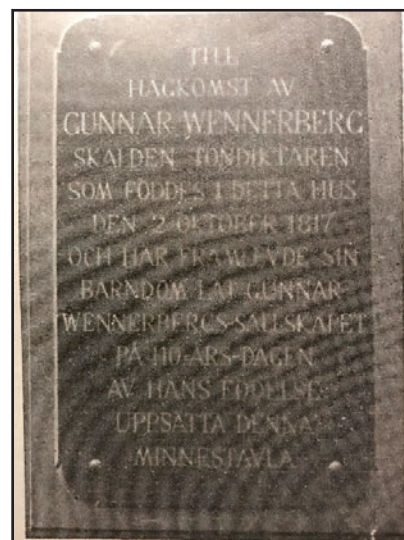
Styrelsen för Gunnar Wennerberg Sällskapet beslutade 31 maj 1927 att sätta upp en minnestavla å Gunnar Wennerbergs födelsehus, i Lidköping. Initiativet till denna minnesgård hade utgått från sekreteraren i Västergötlands Fornminnesförening, museiintendenten S Welin i Skara.

Tack vare ett frikostigt anbud av friherre Wilhelm Klingspor å Råbäck kunde arbetet genast påbörjas. Friherre Klingspor åtog sig att bekosta såväl minnestavlan, som består av kalksten från Råbäck, som den av arkitekt Forsén ritade och av Kungl. Byggnadsstyrelsen godkända inskriptionen samt tavlan uppsättande. Sedan kyrkorådet i Lidköping och bostadens innehavare, kyrkoherde Fogdegård, beredvilligt lämnat sitt bifall, blev tavlan uppsatt på husets västra vägg.

Söndagen den 2 okt 1927, på dagen 110 år efter Gunnar Wennerbergs födelse, ägde minnestavlans avtäckning rum. Avtäckningen skedde i närvaro av stiftets biskop, stadens kyrko- och skolråd samt stadsfullmäktige, Lidköpings sångarförening, initiativtagaren intendenten Welin, minnestavlans donator friherre Klingspor med friherrinna, representanter för Lecköföreningen jämte en ansenlig mängd av stadens övriga inneboare.

Högtidligheten leddes av Gunnar Wennerberg Sällskapets vice ordförande, landshövding Axel Ekman, som talade om Gunnar Wennerberg. Såväl före som efter talet utfördes sång av Lidköpings Sångförening under anförande av herr W Birgersson, och en avdelning scouters paraderade.

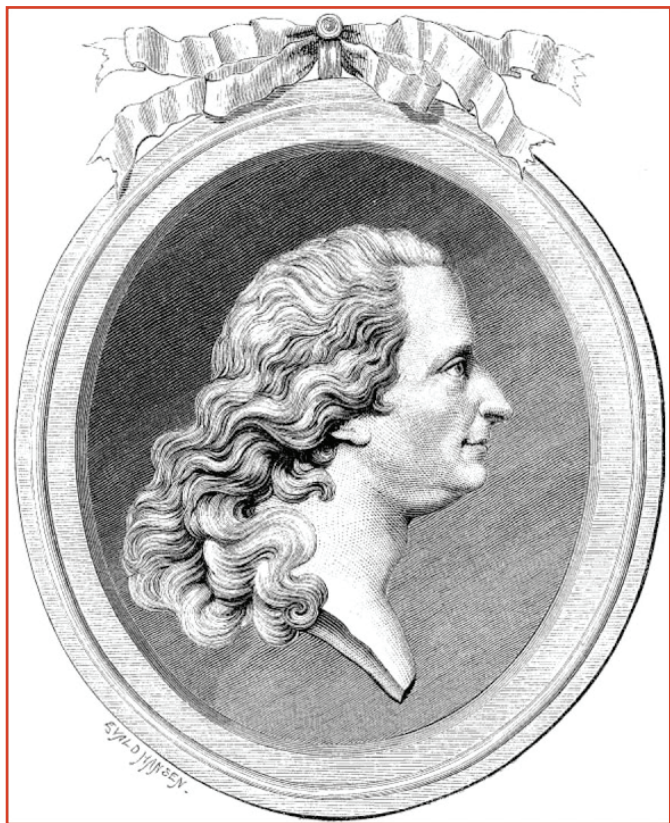
Efter högtidligheterna tågade alla med sångkören i spetsen till den andra sidan än belägna bysten av Gunnar Wennerberg. Här nedlades kransar från landshövding Ekman från Skaraborgs Län och från Kungl Musikaliska Akademien, revisionssekreteraren W Zethelius från Lecköföreningen, disponenten N P Andersson från Lidköpings stad och bagarmästare C Westerståhl från sångarna. Gunnar Wennerbergs barn hade skickat telegram med tack för hedrandet av deras faders minne.

Christer Almquist

Min salig bror Jean Hendrich

Roman med rötter i Källby

År 1701 föddes på kaptensbostället Källstorp i Broby socken, Källby pastorat en gosse som fick namnet Jonas Svensson. Hans far var arrendatorn Sven Jonsson, men sonen tog senare efter hemtrakten namnet Kiellgren; ett sådant namnbyte var vanligt bland dem som gick den lärda vägen. Och det gjorde Jonas Kiellgren. Efter studier i Skara, Uppsala och Åbo blev han kyrkoherde i Finland för att senare hamna som prost i Floby hemma i Västergötland.

I Finland råkade Kiellgren riktigt illa ut i ryska kriget 1741, hans prästgård brändes och han själv hamnade i rysk fångenskap efter att först ha bränts under fotsulorna för att förmås att avslöja gömstället för kyrkans silverpjäser. Efter en lyckad flykt från ryssarna följde han sedan den svenska armén men efter fredsslutet återvände han hem till Skara stift, bränd av krigets upplevelser.

Johan Henrik Kellgren

I en roman utkommen 1993 med titeln *Min salig bror Jean Hendrich* och skriven av Carina Burman målas ett fint porträtt av vördig prosten Jonas Kiellgren och det rustika livet i Floby prästgård beskrivs utförligt och med stor inlevelse. Romanens huvudperson är dock sonen Johan Henric Kellgren, den blivande författaren, akademiledamoten och kungagunstlingen. Carina Burman låter sin bok bygga på två fiktiva levnadsteckningar från 1780-talet. Den ena sägs vara skriven av Johan Henrics bror Jonas Kiellgren (stavningen Kellgren är författarens egen) och den andra är grosshandlarskan Hedvig Falk, författarens stora kärlek.

Brodern skildrar skaldens tonårstid och hans studier i Åbo och Hedvig, eller Hedda som hon kallas, ger sin syn på samlivet i Stockholm och sin förälskelse i den unge och den åldrande poeten. Kellgren kallar henne Hilma och det är till henne han skriver den vackra kärleksdikten Den nya Skapelsen:

Du, som av skönhet
och behagen
en ren och himmelsk urbild ger!
Jag såg dig – och från denna dagen
jag endast dig i världen ser

Revolutionsvän

Tack vare romanens komposition ger Carina Burman läsaren tillfälle att följa Johan Henric från studieåren till hans alltför tidiga död vid 44 års ålder. Fram träder bilden av en allvarsam, snillrik och flitig ung man som dock har en otålig, sedeslös och ansvarslös sida. Kellgren gläder sig åt Franska revolutionen och sörjer Gustav III:s statskupper; ändå kan han hylla kungen i dikter och i tal. Men han åt ju bildligt talat ur kungens hand och var nog tvungen att smickra vid valda tillfällen. Men nog verkar han ha varit en dubbelnatur som likt kameleonten kunde byta färg och åsikt efter behag. Voltaire är hans stora förebild och det är lätt att se likheter mellan dem, de är bägge småväxta, de är ettriga debattörer, de är poeter och dramatiker och har mängder av fruntimmersaffärer. Ibland verkar Kellgren faktiskt imitera Voltaire.

Någon alltigenom hederlig och sympatisk figur var nog inte Kellgren, dragen av libertin och slarver kommer tydligt fram boken.

Men hans liv är en sak och hans diktning är en annan, som författare är han den svensk som främst klär upplysningsidéerna i ord och överallt slåss han mot allsköns dumhet och dårskap. Det kan ingen ta ifrån honom.

Kärlek och berömdheter

Hedda Falk var gift med grosshandlaren Pehr Falk, född i Mariestad och äktenskapet verkar ha fungerat hjälpligt, trots fruns långvariga förhållande med Kellgren. Denne tycks ha varit något av en erotoman, hela hans liv kantas av tillfälliga och lösa förbindelser med pigor, aktriser och grevinnor. Tidigt drabbas han av syfilis och sedan också av lungshot och han åldras tidigt och blir mager, gulhyad och ful.

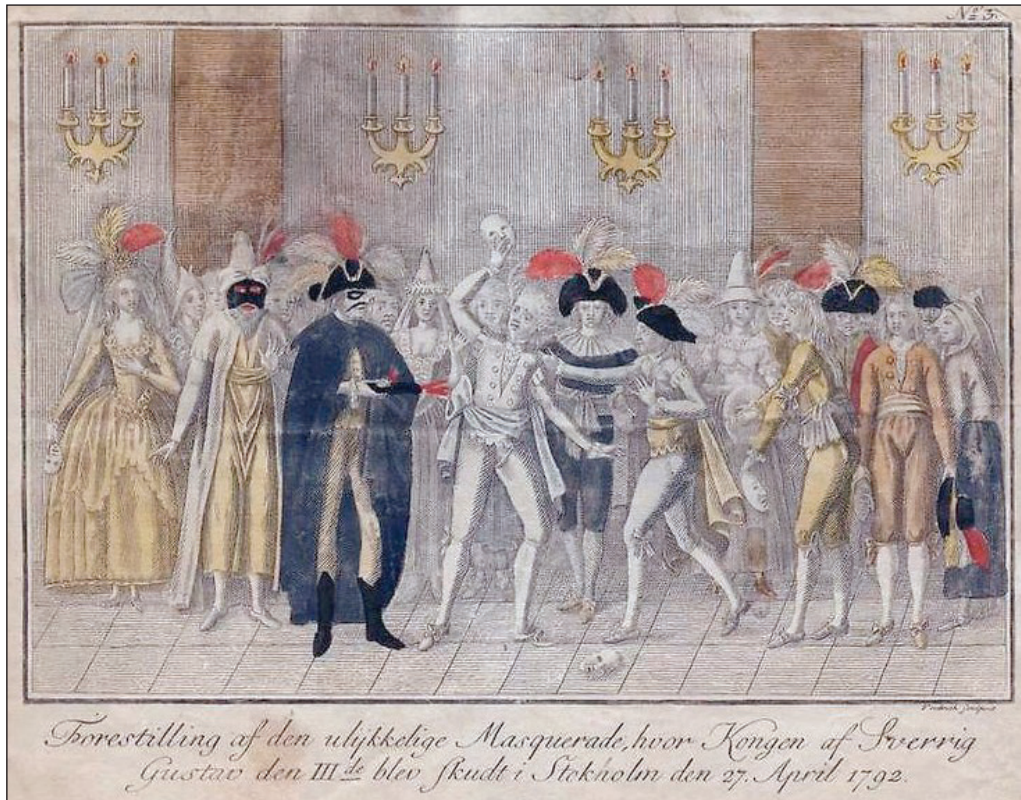
Förbindelsen med Hedda Falk varar dock till hans död men hon fick finna sig i att dela honom med många andra.

I romanen ges roande inblickar från livet i Stockholm vid denna tid, maskerader, teaterbesök, baler avlöser varandra och sällskapslivet blomstrar. En rad av tidens berömdheter skymtar förbi, t.ex. Anna Maria Lenngren, Nils von Rosenstein, C G af Leopold och Bellman. Särskilt skildringen av Bellman verkar äkta. Tydligt kommer där fram fiendskapen mellan Johan Henric och Carl Michael. Först senare lärde sig Kellgren att uppskatta Fredmans epistlar och det var Kellgren som skrev företalet till Bellmans samlade verk Det hedrar honom.

Carina Burman är docent i litteraturhistoria i Uppsala och specialist på 1700-talets författare. Hon är lärd och beläst men har dessutom förmågan att beskriva natur, måla interiörer, skildra stämningar och inte minst att skapa intresse och spänning. Att hennes roman råkar handla om västgöten Johan Henrik Kellgren gör ju boken än mer läsvärd. Den verkar tyvärr ha uppmärksamats alltför lite mellan Väner och Vättern och det är faktiskt synd.

Tore Hartung

En hundraåring, som åsedt Gustaf III:s mord

Stockholms äldsta innevånare är enligt mantalsförteckningarna f.n. en enkefru Julin. Hon går om några veckor in på sitt hundraåriga år. Fru Julin är nämligen född den 7 december 1784 (vid Frösunda, 3 mil utom Stockholm).

Jag gjorde i går den gamla damen min visit och fann till min öfverraskning, att gumman var både liflig och pratsam och för sin höga ålder förvånande pigg, i synnerhet om man tager i betraktande, att hon icke just "dansat på rosor" i sin dag, utan tvärtom fått arbeta och umbära och till och med fått fara illa. Hennes drag voro naturligtvis mycket affallna, der hon satt i sin länstol och lutade sig fram för att höra bättre hvad man sade. Men ögonen sågo fullkomligt klara och friska ut, oaktadt hennes syn på de senaste åren betydligt försvagats. Emellertid har gumman knappt känt sig så kry och rask som nu, på gamla dagar. Förr drogs hon än med ena sjukdomen, än med den andra, vardt opererad i huvudet, i bröstet, i foten o.s.v. men har nu, som sagdt, kryat upp sig. För 32 år sedan dog hennes man, musikalisk instrumentmakare. Han var kompanjon med den bekante instrumentfabrikören Söderberg härstädes, och de två tillverkade de första "clavicinerna" i Sverige. Förstlingsexemplar deraf aflemnades till Drottning Desideria och grefvinnan Brahe, "gamla grefvinnan Brahe".

Efter dessa mera personella notiser börjande gumman slå upp sin minnesrika språklåda.

"Jag var med vid Gustaf den III:s mord". (Jag studsade och flyttade min stol ännu närmare den gamlas länstol).

"Jag var redan som barn mycket på teatern, och den qvällen, då den der maskerade var, satt jag på vinden. Men det var "på snål", ty annars, då det inte var så mycket folk, fick jag slinka in på bättre platser. Vi voro många på vinden den qvällen, det mins jag mycket väl. Äfven kommer jag tydligt ihåg hur lifligt och brokigt det var nere i salongen bland alla de granna maskerna. Då skottet small vardt det en faslig oreda i salen; dansmusiken tystnade, och det står ännu klart för mig hur alla dörrar stängdes, så att ingen fick komma ut. Vi som voro upå vind skyndade oss ner så fort vi kunde. Utför "Hästtrappan" kommo vi ner

till Strömgatan. På Gustaf Adolfs torg var det stora människomassor samlade – dom va' oroliga förstås – och vi hade riktigt svårt att tränga oss fram, hem till Oxtorgsgatan".

Gustav IV Adolf kunde hon icke erinra sig. ("Ack det är ju så mycket man har att tänka på!"), men väl Karl XIII, hvars begrafning hon åsåg från kanslihuset. Karl XIV och hans historia var henne bekant, allt från tronföljarevalet i Örebro och hans hitresa. Likaså drottning Desideria. Festligheterna vid kronprinsessan Josephines ankomst till Stockholm minnes hon som i går. "Jag lefde på en surlimpa hela den dagen, för jag ville ha god plats på Djurgården och så dröjde det ju så länge innan det vardt något af". Vår nuvarande konung har hon endast sett som ung.

Hennes teaterminnen äro rikhaltiga: hon minns Karsten och Hjortsberg och kan då aldrig förgäta Du Puy. "Gud hvad den karl'n var lifligt!" utbrast hon med förtjusning, som kom mig att tänka på att den eldigare schweizaren var icke blott Don Juan på scenen... Sällström, tenoren, kommer hon äfven ihåg, och det lät något då han och friherrinnan Montgomery f. Orozco (den för sin skönhet och talang på sin tid så beundrade italienskan) sjöngo duetter tillsammans! (Gumman vistades mycket i den sistnämndas hus).

Och Jenny Lind! Ja se hon var då ändå nummer ett! Se här skall herrn få se, utropade gumman, i det hon sköt undan länstolen, gick fram till chiffonieren och läste upp en låda hvarur hon efter något famlande fick fram en gammal ask – se här.

Der låg omsorgsfullt bevaradt ett litet gulnadt pappersblad. Det var tryckta verser: "Tack och farväl till Jenny Lind den 21 juni 1844" (vid hennes afskedsföreställning å operan). Gumman fick tårarne i ögonen då jag läste upp dem.

Men min visit har redan varit för länge. Jag tar afsked och får ännu en gång mottaga den bästa tack för att jag tittat upp till hundraåringen.

Fångpredikanten Per Gustaf Alenius (1795 – 1827)

I den förra året utkomna biografiska matrikeln över Skara trivialskolas elever 1749 – 1809 ligger tyngdpunkten på djäknar som *inte* fortsatte sina studier vid Skara gymnasium och därefter ofta vid våra akademier, d v s universitet. De som så gjorde är ju i regel redan biograferade i t ex herdaminnen, regements- och officers- samt nationsmatriklar.

Emellertid finner man i Warholms herdaminne flera präster som avled unga, och vars *curricula vitae* borde ha kompletterats i trivialskolematrikeln med hjälp av de många möjligheter till personhistorisk forskning som tillkommit alltsedan Warholms dagar. Som ett av många exempel skall vi nu ägna oss åt ”Fånghus- och Corrections-Prädikanten i Mariestad P. G. Alenius”, och undersöka vad vi kan finna om honom huvudsakligen i dagstidningar.

Vi börjar dock med att komplettera hans födelseuppgift i Sunnersberg med datumet 28/11 1795 och dop tidsenligt dagen därpå. Dopvittnen var församlingens komminister Carl David Björck (1743 – 1812) och Anna Catarina Normark (1740 – 1807), gift med snickaren Lars Wennerström (ca 1726 – 1796) i Mariestad, samt sannolikt säregt: ”Tjugusju församl[ing]sbarn som första gången voro vid Guds Bord.”

Rimligt är att Sunnersbergsprosten Lars Alenius (1747 – 1809) själv döpte sitt tredje barn, men varför Normarkskan/Wennerströmskan anlitades som fadderska har inte gått att utröna.

Per Gustaf Alenius skrevs in vid Skara trivialskolas första klass 15/9 1803. Tio år senare när han traskat igenom skolan och gymnasiet, läser man en notis i Skara Tidning (ST) 8/7 1815 som under rubriken ”Examina Anniversaria” 16-17/6 innehåller namnen på ”till Academien dimitterade 22 Gymnasister”, bl a ”Pehr Gustaf Alenius”.

Men i tidningsnotisen får man också veta vilka gymnasister som tilldelats stipendier. Exempelvis hade förutom Alenius, prostsönerna Carl Ulrik Hollberg (1797 – 1891) och Per Olof Carlander (1799 – 1864) samt bruksinspektorsönnen David Eric Moberger (1800 – 1863) såsom ”Musici” fått var sin del av ett stipendium ”Beroniani”. Tydligt hade denna kvartett under det gångna läsåret varit de flitigaste instrumentalisterna under ”Director Musices” Bernhard Beronius (1773 – 1845) lektioner, törhända som deltagare i en stråkensemble.

Ty Hollberg avlade musikdirektörsexamen vid Kungl Musikaliska akademien 1848.¹⁾ Carlander blev med tiden prost i Hova. I bouppteckningen efter honom märkes både två violiner med fodral à 15 riksdaler och ett fortepiano à 135:33.²⁾ Moberger var född i Arboga. Efter studier i Uppsala som V-daling avslutade han sin klerikala bana som kyrkoherde i skånska Oppmanna och Vånga pastorat. Han lär på sin tid ha varit en av landets skickligaste violoncellister. Men inte bara en cello värderad till 100 riksdaler registrerades i bouppteckningen efter honom i Oppmanna prästgård. Även ett fortepiano à 350 och ett gammalt dylikt à 50, förutom en fiol à 3 riksdaler, ej att taktlöst glömma hans metronom.³⁾ Till Alenii musikutövning återkommer vi.

Nästa tidningsuppgift om Alenius finner man i Mariestads Veckoblad (MW) 18/9 1819. Han är en av ett dussin kandidater som prästvigs en månad tidigare, i Skara domkyrka tar vi för givet. Veckobladet rapporterar sedan 13/10 1821 att Alenius med titeln ”Huspredikanten” förordnats till pastorsadjunkt i Leksberg. Men i vilket förmodligen adligt hus han hade haft sin första tjänst, undrar man utan att få svar i Mariestads och omgivande församlingars inklusive Enåsa husförhålls- och flyttlängder. Under predikoturerna i MW 1/12 1821 förekommer han dessliques en första gång som ”Slotts-Pr[edikant]” i Mariestads domkyrka. Men vilket slott? Börstorp?

Emellertid meddelar MW 10/9 1825 under rubriken stiftsnyheter, att ”Fånghus och Corrections-Prädikanten” Alenius i Mariestad 31/8 avlagt ämbets- och tjänsteeden inför konsistoriet i Skara. Sålunda fånghuspredikant predikar han sedan i Mariestad flitigare än åren innan, sista gången under högmässan 6/5 1827. Ett bevis på att han tillträtt sin ”fångslande” tjänst, får vi också i MW 24/12 1825 med hans anmälan:

”Af en välgörande menniskovän har underteknad, till inköp af Läroböcker för Arrestanternes på Länshäktet allmänna undervisning i Kristendomen, emottagit 15 R:dr R:g. och ytterligare till samma ändamål 2 R:dr 32 sk. För dessa penningar hafva 29 st. Catecheser och 6 st. Psalm- och Evangelii-Böcker blifvit inköpte: hvilket man ansett sig böra på detta sätt, för gifvaren af desse medel, tacksamt tillkännagifva.”

Katekeserna köpte Alenius av boktryckaren Johan Pehr Lundström (1783 – 1868) i följe MW 11/11 1826 och Libris: ”Wägledning för nattwards-ungdom, eller Enfaldiga frågor till en christelig upplösning, utwicklung och förklaring af svenska församlingens cateches”, Jönköping 1824 om 132 sidor. Överexemplar sålde Alenius för en tolvskilling. MW 10/2 1827 innehåller därefter hans redogörelse för vad som under år 1826 å länshäktet sig tilldragit hade:

”Till arbete på Länets Correctionshus hafva under år 1826 14 personer blifvit dömda. Fyra gossar der beredde och admitterade till H. H. Nattvard. På Länshäktet har, under nämnde tid, varit 1139 arrestanter, utom sådana brottslingar som blifvit förde genom Länets till och ifrån andra Häkten. Bland desse 1139 hafva 63 personer varit kvarliggande sedan 1825, och under 1826 hafva inkommit för följande brott:

Hädelse mot Gud och annat Religions förakt 5 personer. Mot Kongl. Krigs-Articlarne 1. Olofl. idk. af Borg. Näring i stad 3. Missgernings mäns hysande 1. Stöld med och utan rån 71. Snatteri med och utan Sabbathsbrott 4. Osämja emellan ägta makar 6. Vanvördnad mot Föräldrar och Husbönder 11. Mordbrand 1. Dråp 2. Barnmord 2. Fylleri med och utan svordom och Sabbats ohelgande 43. Bruten kvarstad 6. Förfalskning 7. Underslef mot Chartæ Sigil. Förordningen 1. Falskt rycktes utspridande och falskt vittnesmål 3. Falsk uppg. till skattskrifning 1. Försåld annors mans jord och oloflig husflyttning 3. Bruten hemfred utan rån 4. Vanvördnad inför Rätta med och utan domqual 11. För otidig skjutning på öppen gata i Stad 3. För vangömmen af ladd bössa 1. Vållande till Skogeld 3. Kringstrykande på gata i Stad öfver tillåten tid 1. Oloflig bränvinstillverkning och försäljning 40. Hor och lönskaläge 14. Tidslag 5. Slagsmål, svårdom väg- och gatufredsbrott 77. Försuttne viten genom uteblifvande vid Ting och Skogeld 45. Skogsåverkan 592. Pass- och försvarslöse 106.

Af ofvannämnde personal hafva 8 dött och 1052 afstraffade och utgångne, samt 79 kvarliggande vid 1827 års början.”

Uppgiften att inte mindre än 592 personer avtjänat straff för skogsåverkan, sticker i ögonen. Förmodligen avspeglar den frostiga relationer mellan nitiska skogvaktare och allmoge i gårdar och torp utan tillgång till eget husbehovsbränsle på t ex Billingen, Kinnekulle och i Klyftamon.⁴⁾

Då Alenius dimitterades från Skara gymnasium 1815, hade han ju uppmärksamats som musiker. Det är därför inte för djärvt att anta, att han fortsatte musicera vid Västgöta nation under åren i Uppsala. Sedan han flyttat till Mariestad, vittnar till en början en annons i MW 5/4 1823 om hans musikintresse och om en trolig kontakt han kan ha haft i lärdomsstaden:

”Hos underteknad har, till afsalu för billigt pris, blifvit inlemnade, 5 exemplar af: ”Sånger, satta i musik af B. G. Ekeberg, Phil. Mag.

Ett porträtt av den märklige skaradjäknen Moberger, som född i Arboga och V-daling i Upsala slutade sina dagar i Skåne.

Upsala hos Palmblad et Comp. 1821.” A l e n i u s.”

Uppsalafödd Bror Gustaf Ekeberg (1797 – 1838) har kallats ”Uplands nations självskrivne director musicus”. Han blev först lärare vid Gävle högre lärdomsskola och dess ”Director Cantus”, men avled som nytillträdd kyrkoherde i Vassunda. Där lämnade han efter sig – hart när som väntat – ett fortepiano à 133:16 och en violin à 8:—.⁵⁾ De sånger han fick tryckta i Upsala 1821 av Vilhelm Fredrik Palmblad (1788 – 1852) återfinns inte i Libris. De flesta är satta för manskör och tillägnade den blivande professorn och Tierpsherden Jonas Arvid Winbom (1791 – 1841), ättling till komministern i Timmele Jonas Winbom (1700 – 1778).⁶⁾

Musiklivet i Mariestad under 1820-talet var magert.⁷⁾ Alenius tycks ha haft få möjligheter att idka sin hobby tillsammans med andra. Kanske sågs han bland musikanterna under någon assemblée, alternativt ”Borgare-Bal”, kring jul och nyår eller på sommaren.⁸⁾ Eller medverkade han måhända i domkyrkan på fiol Pingstdagen 1826, då ”Lofsången beledsagades af Instrumental-Musik jemte Orgorna, samt Styckeskott” med anledning av att kronprinsessan nedkommit med en arvprins, kung Karl XV, vilket MW omständligt och hänryckt rojalistiskt berättar 20/5 1826.

Stadens burgna borgare lockades ibland att ta lektioner av kringresande danspedagoger. Sålunda annonserade fd premiärdansören Gustaf Lindström i MW 28/6 1823 om dylik verksamhet på Börstorps slott under några veckor. Bidrog Alenius där med musik? Eller i Mariestad när Berggrens teatersällskap besökte staden i december 1826, och två unga aktriser – de sedermera stockholmska lyxkurtisanerna Emelie Höggqvist (1812 – 1846) och Amalia Höök (1811 – 1882) – erbjöd sina danlärarinnetjänster i MW 9/12 1826?⁹⁾

Själv försökte Alenius utbilda stråkmusiker i Mariestad. Hans upprop därom i MW 22/1 1825 lyder:

”Då flere bland den studerande ungdomen vid denna Trivial-Skola, visat både håg och anlag för Musik; har undertecknad ämnat att med nästa Termins början lämna dem, som äga fallenhet, fri undervisning hvarje Onsdags eftermiddag i de första grunderne

till Violin spelning. Men som större delen af denna ungdom, är mindre bemedlad, vågar jag anmoda hvar och en nitälskare af ynglingars uppfostran, att skänka till denna lilla Kapell-inrättning, en och annan Violin, som af dess ägare icke begagnas, eller några lätta Musicalier, som kunde vara tjenlige för nybegynnare. Vinnes denna önskan, skall säkert mitt bemödande lyckas, att vända ungdomens uppmärksamhet, till denna angenäma sysselsättning under lediga stunder. Mariæstad d. 18 Jan. 1825. A l e n i u s.”

Vi kan bara hoppas, att Alenius fick en och annan instrument-gåva från allmänheten och kunde inleda sin fiolundervisning för hugade elever i Mariestads trivial- eller lägre lärdomsskola. I skolan fanns redan en ”Not-Tafla”, d v s en ”tavla med notplan varpå noter skrivas vid undervisning i musik”.¹⁰⁾ Ett resultat av hans upprop 1825 kan eventuellt spåras i ST 8/3 1828, då större delen av hans boksamling ”samt 3 st. mindre Violiner” utannonserades till försäljning ”å Skara Gymnasium”.

Ty Alenius hade avlidit 31/8 1827 i Mariestad av ”Nerffeber”. Redan en vecka senare kungjorde hans kollega, Ullärva-födde Per Adolf Fischer (1801 – 1870) i MW 8/9 1827:

”De som veta sig hafva böcker och musikalier till låns af afledne Fånghus-Predikanten Alenius eller med honom oafslutade affairer, behagade sådant inom denna månads utgång anmäla hos v. Coll. Sch. P. Ad. Fischer.”

Fischer efterträdde Alenius som fångpredikant, men avled som prost i Bällefors med ett enligt bouppteckning gammalt piano à 75 riksdaler som möjligt indicium på att han delade fritidsintresse med sin företrädare i Mariestad. Bouppteckningar upprättade i Mariestad är tyvärr inte bevarade i stadens arkiv förrän fr o m 1840. Fischers kungörelse tyder på att han hade varit ansvarig för att dylik sattes upp efter Alenius.

Alenii bortgång uppmärksammades i ST 15/9 1827 och i MW fjorton dagar senare av insändaren ” – n.”:

”Vid Fånghus-Predikanten GUSTAF ALENII Graf.

Ädle broder! Också du är gången
Ned i grafvens stilla, dunkla hamn.
Visst du lycklig är – men ändock mången
Ropar suckande ditt kära namn.

Klagar ömt, att Herren ej förlänte
Längre dröjsmål åt din hädanfärd.
Hvad du älskad var, och det förtjente!
Hvad du saknas, och är saknad värd!

Lik en glädjens härold in du trädde
Uti vänners krets. Hur mången gång,
Sjelf melodiskt stämd, du oss ock glädde
Med din Lyras toner och din sång!

Själens renhet i din blick sig röjde,
Huld och kärleksrik du var som vän!
Ömt, allvarligt sig din stämma höjde
Då du talade till brottslingen.

Heligt allvar bodde i ditt sinne,
Ömsint godhet i ditt hjerta låg.
Tänd var himlens helga eld derinne,
För allt godt och ädelt brann din håg.

Och du lefde för det godas öfning
Och för dina pligter. Många år
Du behöfde icke för den pröfning,
Hvaraf hjertat sin förädling får.

Hell dig därför, broder! Dig fann Herran
Tidigt mognad för en högre verld –
Derför ock Han kallade dig fjerran
Undan tidens vansklichkeit och flärd.

Lycklig du! – nu med odödlig tunga,
Med förklarad stämma, glad och fri,
Får du evigt Herran Gud lofsjunga
Uti Ängla-chörers harmoni.”

P. Räf

¹⁾ Räf, P, Organister och orglar i Skara stift ..., Skara 2002, s 45 & 47.

²⁾ Hova hd FII:36 s 927 ff.

³⁾ Carlquist, G, Lunds stifts herdaminne 12, Lund 2004 s 223 ff, & Villands hd FIIa:114 s 552 ff.

⁴⁾ Se t ex *Beskrivning* över Varnhems församling omkring år 1785 utg av H Salander, Sthlm 1974 s 37 f, & *Lindskog*, P, Försök till en korrekt beskrifning om Skara Stift, Skara 1814 s 420.

⁵⁾ Carlsson, I, Uplands nation 1800 – 1914, Uppsala 1915 s 8 & 67, & Ärlinghundra hd FII:22 s 330 ff.

⁶⁾ Nordisk familjebok ”Uggleupplagan” 32, Sthlm 1921 s 620.

⁷⁾ Räf, a a s 304 f.

⁸⁾ T ex MW 2/11 1820, 24/11 & 28/12 1821, 17/1 & 17/7 1824, 9/7 1825 & 22/7 1826. Assembléerna ägde i regel rum i rådmannen Olof Fredrik Lakes (1782 – 1862) hus anordnade av källarmästaren Jonas Christer Aurell (1778 – 1825). Senare i ”Brunns-Salongen vid Mariæ Källa”. Om musik sägs intet i annonserna.

⁹⁾ Se t ex *Dahlgren*, FA, Förteckning öfver svenska skådespel ..., Sthlm 1866 s 475, 477 & 518.

¹⁰⁾ I varje fall 3/9 1810 och ”illa medfaren” (SAOB & Mariestads högra allmänna läroverk DIb:1 s 233).

Boken om antinazisten Forell ges ut på tyska

Den svenske prästen Birger Forell bekämpade nazismen under andra världskriget och ägnade därefter hela sitt liv åt landets återuppbyggnad. Hans gärning är väl känd i Tyskland. Nu är äntligen biografen över hans livsgärning, författad av högskolans forskare Johan Sundeen, översatt till tyska.

Efter kriget arbetade Forell med att hjälpa tyskar och Tyskland på fötter. I internationell forskning har han jämförts med Folke Bernadotte och Dag Hammarskjöld. Utöver detta var han också

under tiotalet år kyrkoherde i Caroli församling, Borås.

Biografen ”En utsträckt hand till masseländets land” kom ut första gången 2018. I den tecknar författaren Johan Sundeen, docent och forskare inom idéhistoria vid Högskolan i Borås, ett porträtt av Birger Forell genom att gestalta dennes dramatiska livsgärning, som präglades av en stor kärlek till det tyska folket och tyskt andligt liv.

– Generellt sett har Birger Forell varit bättre ihågkommen i Tyskland än i Sverige. I Berlin och Espelkamp finns gator och skolor uppkallade efter honom, han var hedersdoktor vid ett tyskt universitet och han har förekommit som motiv på ett tyskt frimärke, berättar Johan Sundeen.

Han fortsätter:

– Givetvis är det oerhört tillfredsställande att nu kunna nå ut till tyska forskare och en tysk historieintresserad allmänhet på deras eget språk. Tillsammans med översättaren Gerhard Könemann och teologie doktor Johnny Hagberg från Skara Stiftshistoriska Sällskap har jag arbetat hårt i flera år för att denna utgivning ska bli verklighet. Biografen är i sig grundad på fem års arkivforskning i Sverige och Tyskland. Jag har liknat känslan av att hålla den nya boken i handen vid att spränga målsnöret i ett maratonlopp!

Forskningen om Birger Forell har i Tyskland begränsat sig till ett arbete om hans insatser för tyska krigsfångar i Storbritannien 1944–1948. Utöver det finns det en stor populärhistorisk biografi skriven av Harald von Koenigswald. Hans framställning följer nära Birger Forells dagböcker och den gavs ut 1961. Det är alltså nästan 60 år sedan en fullständig biografi över Forell gavs ut på tyska.

– I Berlin och Nordtyskland finns ett livaktigt intresse av att på nytt levandegöra Forells gärning såväl bland tyskar som inom den svenska kolonin. Ett tecken på det senare är att förordet till den tyskspråkiga upplagan har skrivits av Sveriges ambassadör i Berlin Per Thöresson, säger Johan Sundeen.

Han tror att den tyska upplagan kommer att öppna upp för samarbete med enskilda tyska forskare, kyrkoföreträdare och historieentusiaster samt ge honom tillgång till nytt källmaterial.

Har du fortsatt forska om Birger Forell?

– Forellforskningen är tyvärr vilande just nu. För närvarande arbetar jag på en bok i svensk bibliotekshistoria, ”Bibliotekens missioner”, och på en forskningsrapport om den förändrade synen på Israel inom svensk kristenhet. Jag återkommer dock regelbundet till Birger Forell, till exempel när jag får förfrågningar för föreläsningar.

Han förklarar att genom sin vänskap med Urban Forell, Birgers son, har han fått tillgång till ett stor ännu helt outforskat material.

– Så fort jag hinner avser jag att bygga ut min biografi med det nya materialet. Det är emellertid oerhört tidskrävande att gå igenom i allt väsentligt sorterade handlingar, säger Johan Sundeen.

Den svenska upplagan av biografen är sedan länge slutsåld.

– Nu har jag dock kommit överens med ett förlag som vill satsa på att ge ut en upplaga. Den nya upplagan kommer också att inkludera ett manuskript på engelska, en föreläsning som jag höll vid en internationell konferens på Lunds universitet 2019. På så vis får den svenska boken en utförlig sammanfattning som riktar sig till en engelsktalande publik.

Fakta

Tryckningen av den tyska upplagan har finansierats av Svenska kyrkan i Borås, Tore G Wärenstams stiftelse, Skara stiftshistoriska sällskap och Högskolan i Borås.

Anna Kjellsson Högskolan i Borås

Boken omfattar 192 sid. i hård pärm och kostar 175 kr.

Kan beställas genom: jonnyhagberg52@gmail.com

Bok om Kagg

RIKSMARSKEN LARS KAGG

HANS ANOR, LEVNAD OCH DÖD

I denna antologi möter vi en av stormaktstidens viktiga personer – Fältmarskalken och Riksmarsken, greve Lars Kagg. Han föddes den 1 maj 1595 på Källstorp, Örslösa socken i Västergötland, och avled den 19 november 1661 på godset Fjällskefte i Floda socken i Södermanland.

Kagg gifte sig 1628 med Agneta Ribbing, dotter till riksrådet Lindorm Pedersson Ribbing. Äktenskapet blev barnlöst och Kagg slöt således själv sin grevliga ätt vid sin död. Han är begravd i det Kaggiska gravkoret i Floda kyrka. Även detta gravkor ges en beskrivning i boken.

Begravningspersonalerna som upprättades i samband med hans begravning visar på hans anor, hans levnad, död, och de berättar om hans begravningsprocession. De är från början beskrivna i ett dokument med rubriken *Hans Sahlig Höch Grefflig Excellenz Herr Richs Marskens Höch Wälborne Grefve Larss Kaggz Personalia och Lijck Proces Anno 1662. den 8 Iunii Ifrån Sankt Jacob och till Ridder holms Kyrckio Uthi Stockholm*. Dokumentet återges här transkriberat, kommenterat och i faksimil.

De olika porträtt som är bevarade av Kagg kommenteras och återges i bild liksom andra släktrelaterade porträtt och föremål från Fjällskäfte. I en artikel kommenteras särskilt stormaktstidens retorik utifrån begravningsdokumentet.

Då Kagg genom sitt liv förenar både det västgötska och det sörm-ländska utges denna antologi i samarbete med de båda stiftshistoriska sällskapen i Skara och Strängnäs stift.

Boken omfattar 172 s. med hårdpärm och rikt ill. Pris 200 kr

Mullsjö i Västergötland

Mullsjö ligger som alla vet i Västergötland. Alla utom nyheterna på TV, som ofta tillägger att orten ligger i Småland! Må vara att denna förortskommun till Jönköping inte längre tillhör Skaraborg, (nuvarande Västragötaland) utan Jönköpings län. Men visst är de fortfarande Västgötar (liksom grannkommunen Habo).

Församlingen heter Nykyrke och Mullsjö har tagit sitt namn från järnvägsstationen. När den byggdes fanns egentligen inga andra hus i Mullsjö. Men, det var praktiskt för ångloken att tanka vatten där, så Sveriges då ödsligaste stationshus blev ett faktum.

Det är inte särskilt vanligt att någon ger ut en bok om Mullsjö, men nu har det skett. Det är Ulf Petersson som skrivit **Hälsningar från Mullsjö**, med underrubrik **Från järnvägssamhälle till välkänd pensionatsort**. Och pensionaten är verkligen många. Den inventering som författaren gjort ger ett resultat på hela 31 pensionat! Ett svårslaget rekord! Genom letande i tidningar och insamling av äldre foton har det lyckats att (visserligen i svart-vitt) dokumentera en i många stycken svunnen tid. Namnen Höstsol, Marston Hill, Sjöhaga och Solelid minner om tider som i de flesta fall har passerat.

Boken är utgiven med stöd från Mullsjö folkhögskola och Nykyrke hembygds och fornminnesförening. Försäljningen av boken verkar ha gått bra, eftersom en 2:a upplaga redan tryckts! Förutom vanligt innehållsregister finns även ett personregister.

HÄLSNINGAR FRÅN MULLSJÖ

Från järnvägssamhälle till välkänd pensionatsort

Ulf Petersson med illustrationer av Erik Lind